

Financial Accounting Research

Financial Accounting Research
E-ISSN: 2322-3405
Vol. 14, Issue 1, No.51, Spring 2022, P:87-116
Received: 05.04.2022 Accepted: 09.10.2022

Research Article

Identifying the Weaknesses of the Internal Control System of Iranian Banks

Mortazavi, Seyyed Morteza: Ph.D. in Accounting, Researcher, Central Bank of the Islamic Republic of Iran, Tehran, Iran
mortezavi66@yahoo.com

Shekarkhah, Javad*: Associate Professor, Department of Accounting, Faculty of Management and Accounting, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran
shekarkhah@atu.ac.ir

Abstract

The system of internal controls is the main foundation of banks' governance system and is established to guide and supervise banking activities in order to achieve their goals and transparency and accountability. Despite the importance and necessity of the effective functioning of the internal control system in banks, no research has been conducted to identify its weaknesses in Iran. Accordingly, considering the consequences that the weaknesses of the internal control system can have for the banking system, this study, aims to identify the weaknesses of the internal control system of Iranian banks. In order to achieve the objectives of the study, first, the operational audit reports of banks were reviewed. Experts were then interviewed to identify other weaknesses in the banks' internal control system. Finally, the experts' opinions about the weaknesses were collected through a questionnaire and their consensus on each of the weaknesses was examined using the fuzzy Delphi method. Confirmatory factor analysis was used to evaluate the accuracy of clustering in this study. Based on the results of reviewing banks' operational audit reports and interviewing experts, a total of 64 weaknesses were identified. The findings indicate that 60 of the identified weaknesses gained a general consensus in favor of the Delphi group, and by factor analysis, the accuracy of the clustering of items was confirmed. The findings of this study can help to identify the current situation and plan to address the weaknesses of the internal control system of Iranian banks.

Keywords: Internal Control System, Weaknesses, Operational Audit Report, the Fuzzy Delphi

* Corresponding author

مقاله پژوهشی

شناسایی ضعف‌های نظام کنترل‌های داخلی بانک‌های ایران

سید مرتضی مرتضوی: دکتری حسابداری، پژوهشگر، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، تهران، ایران.

mortezavi66@yahoo.com

جواد شکرخواه^۱: دانشیار، گروه حسابداری، دانشکده مدیریت و حسابداری، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران،

ایران.

shekarkhah@atu.ac.ir

چکیده

نظام کنترل‌های داخلی، زیربنا و شالوده اصلی نظام راهبری بانک‌ها است و به‌منظور هدایت و نظارت بر فعالیت‌های بانکی در راستای تحقق اهداف آن و شفافیت و پاسخگویی استقرار می‌یابد. باوجود اهمیت و ضرورت کارکرد اثربخش نظام کنترل‌های داخلی در بانک‌ها تا کنون پژوهشی در زمینه شناسایی نقاط ضعف آن در ایران انجام نشده است. بر همین اساس و با توجه به پیامدهایی که ضعف‌های نظام کنترل‌های داخلی می‌تواند برای نظام بانکی کشور داشته باشد، در این پژوهش سعی شده است ضعف‌های نظام کنترل‌های داخلی بانک‌های ایران شناسایی شوند. به‌منظور دستیابی به اهداف پژوهش، در ابتدا گزارش‌های حسابرسی عملیاتی بانک‌ها بررسی شد، سپس مصاحبه با خبرگان صورت گرفت تا ضعف‌های دیگر نظام کنترل‌های داخلی بانک‌ها استخراج شوند. درنهایت، نظر خبرگان راجع به ضعف‌ها از طریق پرسشنامه جمع‌آوری شد و اجماع ایشان درخصوص هر یک از ضعف‌ها با استفاده از روش دلفی فازی بررسی شد. برای ارزیابی صحت خوشه‌بندی انجام‌شده در این پژوهش، از تحلیل عاملی تأییدی استفاده شد. براساس نتایج حاصل از بررسی اسناد حسابرسی عملیاتی بانک‌ها و مصاحبه‌های انجام‌شده با خبرگان، در مجموع ۶۴ ضعف شناسایی شد. یافته‌ها بیان‌کننده آن است که ۶۰ مورد از ضعف‌های شناسایی‌شده، اجماع عمومی موافق گروه دلفی را کسب کرده است و با انجام تحلیل عاملی، صحت خوشه‌بندی گویه‌ها تأیید شد. یافته‌های این پژوهش می‌تواند به شناخت وضعیت کنونی و برنامه‌ریزی به‌منظور مرتفع کردن ضعف‌های موجود در نظام کنترل‌های داخلی بانک‌های ایران کمک کند.

واژه‌های کلیدی: نظام کنترل‌های داخلی، ضعف‌ها، گزارش حسابرسی عملیاتی، روش دلفی فازی

مقدمه

در ایران صنعت بانکداری به‌عنوان یکی از زیربخش‌های اقتصادی از اهمیت ویژه‌ای در دستیابی به اهداف کلان از قبیل رشد پرشتاب و مستمر اقتصادی، ارتقای نسبی سطح درآمد سرانه و رسیدن به اشتغال کامل، برخوردار است (فلیحی و بخارایی، ۱۳۹۴)؛ از این رو، برای دستیابی به جایگاه مطلوب اقتصادی، صنعت بانکداری نیز می‌باید جایگاه خود را ارتقا دهد و برای دستیابی به این جایگاه، لازم است با شناخت نقاط قوت و ضعف، نسبت به برنامه‌ریزی جامع و دقیق، همت گمارد (ازوجی و تمنایی‌فر، ۱۳۸۹). همچنین، صنعت بانکداری در ایران به دلیل عدم توسعه کافی بازار سرمایه و ناکارایی‌های موجود در این بازار، نقش اصلی تأمین مالی بلندمدت و کوتاه‌مدت فعالیت‌های اقتصادی را بر عهده دارد (احمدی و همکاران، ۱۳۹۵). بر این اساس، شفاف‌سازی و سالم‌سازی اقتصاد و جلوگیری از اقدامات، فعالیت‌ها و زمینه‌های فسادزا در حوزه بانکی همواره یکی از اهداف اصلی بوده است (بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۳).

یکی از مهم‌ترین سازوکارهایی که در زمینه هدایت اثربخش و کارآمد سازمان‌ها به‌خصوص نهادهای مالی و بانک‌ها ابداع شده، مفهوم کنترل‌های داخلی است (حضور و همکاران، ۱۳۹۴). کنترل‌های داخلی، بخش مهمی از مدیریت سازمان‌ها است؛ بخشی که شامل برنامه‌ها، روش‌ها و رویه‌های به‌کاررفته سازمان در دستیابی به رسالت وجودی و اهداف خرد و کلان است (حاجی‌ها و محمدحسین‌نژاد، ۱۳۹۴). هدف نظام کنترل‌های داخلی، بهبود توان مدیریت مالی و اداری از طریق

محدودکردن آن گروه از رفتارهای مالی است که به اتلاف و تخصیص نامناسب منابع و بروز فساد می‌انجامد (بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۵). استقرار و استمرار نظام کنترل‌های داخلی توانمند، امکان مدیریت کارآمد و اثربخش سازمان‌ها را برای مدیریت فراهم می‌آورد. مدیران به‌خوبی می‌دانند در نبود نظام کنترل‌های داخلی اثربخش، تحقق رسالت اصلی سازمان، حفظ سودآوری و به حداقل رساندن اثرات رویدادهای غیرمنتظره، بسیار مشکل است (حاجی‌ها و محمدحسین‌نژاد، ۱۳۹۴).

نظر به اهمیت کنترل‌های داخلی، بانک مرکزی اقدام به ابلاغ چندین سند به شرح ذیل کرده است:

❖ ترجمه متن کمیته نظارت بانکی بال با عنوان چارچوبی برای نظام‌های کنترل‌های داخلی در واحدهای بانکی در مرداد ماه سال ۱۳۸۵ (بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۵)؛

❖ انتشار رهنمودهایی برای نظام مؤثر کنترل‌های داخلی در مؤسسات اعتباری در خرداد ماه سال ۱۳۸۶ (بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۶)؛

❖ در اردیبهشت ماه ۱۳۹۶ نیز «دستورالعمل الزامات ناظر بر حاکمیت شرکتی در مؤسسات اعتباری غیردولتی» به‌منظور تقویت راهبری بانک‌ها و مؤسسات اعتباری و دستیابی به اهداف به شبکه بانکی کشور ابلاغ شد که بندهای ذیل مطابق دستورالعمل مذکور درخصوص استقرار نظام کنترل‌های داخلی است:

ماده ۶۸- کنترل‌های داخلی مؤسسه اعتباری از وجود خط‌مشی، فرآیند و اقدامات لازم برای هر

یک از ریسک‌های مهم و نیز اجرای مطلوب آنها در مؤسسه اعتباری اطمینان معقول دهد.

ماده ۶۹- کنترل‌های داخلی مؤسسه اعتباری باید درخصوص اینکه اطلاعات مالی و مدیریتی، اتکاپذیر، به‌هنگام و کامل بوده و مؤسسه اعتباری مطابق با قوانین و مقررات حاکم و خط‌مشی‌های خود فعالیت می‌کند، اطمینان معقول دهد.

ماده ۷۰- کنترل‌های داخلی مؤسسه اعتباری باید سازوکار کنترلی مناسبی به‌منظور جلوگیری از اتخاذ تصمیم‌ها و انجام اقداماتی فراتر از سطح اختیارات کارمندان و مدیران فراهم کند (بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۶).

همچنین، گستردگی و پیچیدگی روزافزون فعالیت‌ها، تشدید رقابت، تغییرات سریع در محیط اقتصادی، فناوری اطلاعات و سیستم‌های مکانیزه، بانک‌ها را با انواع ریسک‌ها مواجه ساخته است (صبری، ۱۳۹۳). یکی از ریشه‌های پیدایش وضع موجود بانک‌ها بی‌توجهی به مدیریت ریسک‌های بانکی است. اگرچه در سال‌های اخیر بانک مرکزی تلاش کرده است بانک‌ها را ملزم به کنترل و گزارش‌دهی ریسک‌ها کند، نتیجه عملکرد بانک‌ها نشان می‌دهد غفلت از کنترل‌های داخلی در کل سیستم بانکی همچنان ادامه دارد (طاهری و همکاران، ۱۳۹۷).

باوجود دلایل ذکرشده درخصوص اهمیت و ضرورت کارکرد اثربخش نظام کنترل‌های داخلی در بانک‌ها تا کنون پژوهشی در زمینه شناسایی نقاط ضعف این نظام در ایران انجام نشده است. بر همین اساس و با توجه به پیامدهایی که ضعف‌های نظام کنترل‌های داخلی می‌تواند برای نظام بانکی کشور

در پی داشته باشد، پرسش اصلی پژوهش به شرح ذیل صورت‌بندی شد:

چه ضعف‌هایی در نظام کنترل‌های داخلی بانک‌های ایران وجود دارد؟

مبانی نظری

مدیران ارشد از دیرباز به دنبال روش‌های بهتر کنترل کسب‌وکارهای تحت اداره خود بوده‌اند. کنترل‌های داخلی مستقر می‌شود تا شرکت‌ها به سمت اهداف سودآوری و تحقق مأموریت و برنامه‌های خود و همچنین به حداقل رساندن نوسانات گام بردارند. کنترل‌ها مدیریت را قادر می‌سازد که با محیط به‌سرعت در حال تغییر اقتصادی و رقابتی و تقاضاها و اولویت‌های متغیر مشتریان، مواجه شوند و به تجدیدساختار برای ریشه‌های آتی پردازند. کنترل‌های داخلی باعث ارتقای کارایی، کاهش ریسک از دست دادن دارایی‌ها و کمک به حصول اطمینان از قابلیت اتکای صورت‌های مالی و رعایت قوانین و مقررات می‌شود (Chiu, 2015).

در طرف مقابل، کنترل‌های ضعیف به زیان، رسوایی‌های مالی، ناکامی و در نهایت، خدشه‌دار شدن اعتبار سازمان‌ها منجر می‌شوند. در صورت کنترل‌نشدن ریسک‌ها و شکل‌گیری شراکت‌های جدید بدون ابزار کنترل ریسک‌ها، احتمال بروز مسائل ناشناخته وجود دارد. با وجود این، کنترل‌های داخلی، موضوع جدیدی نیست و حساب‌رسان داخلی همواره بر پیامدهای مثبت کنترل‌های داخلی تأکید و تدوین‌کنندگان مقررات نیز ضرورت استقرار کنترل‌ها را تأیید کرده‌اند. بر این اساس به نظر می‌رسد جایگزینی برای

اتکای گزارشگری مالی و حسابداری مدیریت کمک می‌کند. علاوه بر این، نظام کنترل‌های داخلی به بررسی انطباق عملیاتی با استانداردها و مقررات برون‌سازمانی و نیز خط‌مشی‌ها، قواعد و رویه‌های داخلی کمک می‌کند (Basel Committee on Banking Supervision, 2010b).

از دیدگاه مراجع نظارتی، نظام کنترل‌های داخلی و ارزیابی آن به‌ویژه در فرآیند رسیدگی و ارزیابی نظارتی^۴ و تأیید فرآیند داخلی برآورد کفایت سرمایه^۵ بانک‌ها که در بخش دوم سند بال به آن اشاره شده، از اهمیت چشمگیری برخوردار است؛ به طوری که به رهنمودهای مربوط به استقرار نظام کنترل‌های داخلی اثربخش در اصول اساسی برای نظارت بانکی مؤثر^۶ که چارچوب بین‌المللی مرجع در این زمینه محسوب می‌شود، تأکید ویژه شده است (Basel Committee on Banking Supervision, 2010a).

کنترل‌های داخلی علاوه بر اینکه به دستیابی به نظارت اثربخش کمک می‌کند، همچون سایر شرکت‌ها در بانک‌ها نیز از ذی‌نفعان در برابر بحران‌ها و رسوایی‌های مالی محافظت می‌کند. کنترل‌های داخلی در واقع نخستین خط دفاعی برای انواع ذی‌نفعان است که پیش از فعالیت‌های حسابرسی، مقرراتی و نظارتی وارد عمل می‌شود و نیز آخرین راهکار نهادهای ناظر برای اصلاح وضعیت بانک‌ها محسوب می‌شود. با عنایت به ماهیت ویژه فعالیت‌های بانکی و احتمال انتقال سیستمی تنگنای مالی از یک بانک به سایر بانک‌ها و مؤسسات مالی، عدم کفایت کنترل‌های داخلی و مدیریت ریسک در صنعت بانکداری می‌تواند پیامدهای نامطلوب چشمگیری بر شهرت، اعتبار و

کنترل‌های داخلی وجود نداشته باشد و استقرار این کنترل‌ها از مسئولیت‌های بدیهی مدیریت و دلیلی بر وجود حسابرسان داخلی است (Rameli et al., 2013).

از منظر مقرراتی نیز بسیاری از مراجع و تدوین‌کنندگان مقررات، استقرار کنترل‌ها را الزامی کرده‌اند؛ برای مثال، مقررات کمیسیون بورس و اوراق بهادار^۱ در امریکا، شرکت‌ها را ملزم به طراحی و حفظ نظام کنترل‌های داخلی حسابداری کرده است. در انگلستان نیز فصل دوم از گزارش ترنبال^۲ به این موضوع پرداخته است. براساس این گزارش:

«نظام کنترل‌های داخلی، نقش کلیدی در مدیریت ریسک‌های مهم مرتبط با تحقق اهداف کسب‌وکارها دارد. نظام جامع کنترل‌های داخلی در حفاظت از سرمایه‌گذاری سهامداران و دارایی‌های شرکت‌ها نقش دارد. کنترل‌های داخلی، اثربخشی و کارایی فعالیت‌ها را تسهیل و به حصول اطمینان از قابلیت اتکای گزارشگری درون‌سازمانی و برون‌سازمانی و رعایت قوانین و مقررات، کمک می‌کند» (Sun, 2016).

در صنعت بانکداری نیز نظام کنترل‌های داخلی، عاملی اساسی در مدیریت ایمن و سالم محسوب می‌شود که نقش آن در چند سطح بررسی می‌شود:

- به‌عنوان ابزار مدیریت شرکت؛
- به‌عنوان پشتیبان نظارت مبتنی بر ریسک^۳؛
- به‌عنوان سازوکار کلی دفاع و صیانت از حقوق ذی‌نفعان.

از دیدگاه عملیاتی، نظام کنترل‌های داخلی اثربخش و کارآمد، به تحقق اهداف بلندمدت و سودآوری و همچنین حصول اطمینان از قابلیت

نظام کنترل‌های داخلی بر ریسک اعتباری، سودآوری و رعایت قوانین و مقررات در بانک‌های امریکایی را بررسی کردند. نتایج نشان دادند ابعاد ارزیابی ریسک، فعالیت‌های کنترلی و اطلاعات و ارتباطات بر ریسک اعتباری تأثیر دارد. همچنین، همه ابعاد کنترل‌های داخلی بجز ارزیابی ریسک، تأثیر معنی‌داری بر سودآوری و همه ابعاد کنترل‌های داخلی بجز محیط کنترلی، تأثیر معنی‌داری بر رعایت قوانین و مقررات در بانک‌های امریکایی دارد.

لارتنی و همکاران (2020) شواهدی از رعایت کنترل‌های داخلی در سازمان‌های عمومی ارائه کردند. یافته‌ها نشان دادند کنترل‌های پیشگیرانه، کشف‌کننده، اصلاحی، تأثیر معنی‌داری بر رعایت قوانین و مقررات دارند. مطالعه مذکور همچنین نشان داد کنترل‌های داخلی در سازمان‌هایی که اقدامات پیشگیرانه انجام می‌دهند، اثربخشی بیشتری دارد و اتکای بیش از حد به کنترل‌های کشف‌کننده در بلندمدت تأثیر چندانی بر رعایت ندارد. گندگدو^{۱۳} و همکاران (2013) نظام کنترل‌های داخلی بخش بانکی ترکیه را از طریق گزارش‌های سالانه بانک‌ها ارزیابی کردند. نتایج نشان دادند فعالیت‌های کنترل‌های داخلی بانک‌های ترکیه، مطابق استانداردهای بین‌المللی در این زمینه است و نظام بانکی این کشور از رویه‌های کنترلی اثربخشی برخوردار است. همچنین، سازوکارهای کارآمد کنترل‌های داخلی، تأثیر چشمگیری بر شکل‌گیری چشم‌انداز باثبات و پایدار بخش بانکی دارد. راملی و همکاران (2013) تأثیر سازوکارهای نظارت بر رخداد وقایع تقلب در بخش بانکی مالزی را بررسی کردند. نتایج نشان دادند بین روش

جلب اطمینان عمومی توسط بانک‌ها و به تبع آن، کل نظام مالی داشته باشد (Arndorfer & Minto, 2015).

پیشینه پژوهش

باق^۷ و همکاران (2021) تأثیر کیفیت کنترل‌های داخلی را بر ریسک‌پذیری و عملکرد آتی بررسی کردند. براساس نتایج پژوهش مذکور، بانک‌هایی که ضعف‌های بااهمیت کنترل‌های داخلی را گزارش می‌کنند، در آینده ریسک بالاتر و عملکرد ضعیف‌تری خواهند داشت. این یافته‌ها نشان می‌دهد کنترل‌های ضعیف، احتمال ریسک‌پذیری منفی^۸ را افزایش و احتمال ریسک‌پذیری مثبت را کاهش می‌دهد. ژانگ و همکاران (2021) در مطالعه‌ای رابطه بین سازوکارهای راهبری ریسک و عملکرد ریسک‌پذیری بانک‌های چینی را تجزیه و تحلیل کردند. نتایج مطالعه تأیید می‌کند راهبری ریسک و مقررات کفایت سرمایه، هر دو به بهبود سودآوری بانک‌ها کمک کرده است؛ اما مقررات کفایت سرمایه، تأثیر بیشتری در کاهش رفتارهای ریسک‌پذیری بانک‌ها داشته است. همچنین، نقش راهبری ریسک در کاهش رفتارهای ریسک‌پذیری بانک‌های با شاخص مدیریت ریسک بهتر، ضعیف‌تر و در عملکرد آنها قوی‌تر بوده است. پژوهش الشریف^۹ و الصلاحات^{۱۰} (2021) با هدف شناسایی تأثیر کنترل‌های داخلی بر مزیت رقابتی بانک‌ها انجام شده است. نتایج مطالعه، حاکی از تأثیر معنی‌دار همه کنترل‌های داخلی شامل کنترل‌های اداری، کنترل‌های مالی و کنترل‌های عملیاتی بر مزیت رقابتی بانک‌ها است. کوتوپیس^{۱۱} و مالیسیوواس^{۱۲} (2021) در پژوهشی تأثیر ابعاد

یافته‌های پژوهش آنها نشان می‌دهند مانده ذخایر وام‌ها در ادواری که ضعف‌های کنترل‌های داخلی افشا می‌شود، بیشتر از سایر ادوار است. همچنین، بانک‌هایی که اقدامات موفقیت‌آمیزی در زمینه اصلاح ضعف‌های کنترل‌های داخلی انجام می‌دهند، سطح ذخایر کاهش ارزش وام‌ها در سال آینده را بالا گزارش نمی‌کنند.

کاناگارتنام و همکاران (2016) با تمرکز بر سه بعد فرهنگ ملی یعنی فردگرایی، اجتناب از ناطمینانی و فاصله قدرت، ارتباط آن را با ضعف‌های بااهمیت کنترل‌های داخلی بررسی کردند. براساس یافته‌های آنها، ارتباط ضعف‌های بااهمیت کنترل‌های داخلی با فردگرایی و فاصله قدرت، مثبت و با اجتناب از ناطمینانی، منفی است. دانلسون و همکاران (2017) تأثیر ضعف کنترل‌های داخلی بر ریسک تقلب در گزارشگری مالی را بررسی کردند. با انجام این پژوهش، شواهدی از ارتباط قوی میان ضعف‌های بااهمیت کنترل‌های داخلی و افشای تقلب در آینده به دست آمد.

در تحقیق حاجیها و محمدحسین نژاد (۱۳۹۴) به بررسی عوامل اثرگذار بر نقاط ضعف بااهمیت کنترل داخلی نمونه‌ای از شرکت‌های پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران پرداخته شده است. تجزیه و تحلیل‌ها نشان داد بین لگاریتم قیمت سهام در تعداد سهام، نسبت موجودی کالا به جمع کل دارایی و زیان با نقاط ضعف بااهمیت کنترل داخلی رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. در پژوهش ملکیان و همکاران (۱۳۹۴) به شناسایی علائم هشداردهنده وجود مشکلات کنترل داخلی در مؤسسات غیرانتفاعی پرداخته شد. نتایج نشان دادند از نظر اعضای جامعه حسابداران رسمی ایران، پیچیدگی سازمانی، وجود کسری، انتقال گیرنده

های کنترل‌های داخلی و وقوع تقلب، رابطه معنی‌داری وجود ندارد. این بدان معنی است که تکیه بر برنامه‌های پیشگیری از تقلب در عمل موجب کاهش وقوع تقلبات نشده است.

سان (2016) به بررسی ارتباط میزان سرمایه‌گذاری شرکت‌ها با افشای ضعف‌های کنترل‌های داخلی پرداخت. یافته‌ها حاکی از آن است که سرمایه‌گذاری در شرکت‌هایی که اظهارنظر حسابرس درخصوص کنترل‌های داخلی آنها مردود است، نسبت به شرکت‌هایی که اظهارنظر مقبول دریافت می‌کنند، به طرز معنی‌داری کمتر است. همچنین، میزان سرمایه‌گذاری در این شرکت‌ها پس از افشای ضعف‌های کنترل‌های داخلی، کاهش می‌یابد و در صورت اصلاح ضعف‌ها افزایش پیدا می‌کند.

چن و کیونگ (2016) ارتباط بین تنوع فعالیت شرکت‌ها، سرمایه‌گذاران نهادی و کیفیت کنترل‌های داخلی را بررسی کردند. نتایج پژوهش مذکور نشان دادند تنوع فعالیت‌ها با احتمال وجود ضعف در کنترل‌های داخلی، رابطه مثبت دارد و این رابطه زمانی تقویت می‌شود که شرکت‌ها مالکیت نهادی ناپایدار داشته باشند. چن و همکاران (2016) نقش تنوع جنسیتی هیئت‌مدیره شرکت‌ها را در کاهش ضعف‌های کنترل‌های داخلی بررسی کردند. نتایج حاصل نشان دادند حضور زنان در کمیته حسابرسی تأثیری بر ضعف کنترل‌های داخلی ندارد؛ ولی حضور زنان در هیئت‌مدیره صرف نظر از حضور آنان در کمیته حسابرسی، ضعف‌های کنترل‌های داخلی را کاهش می‌دهد.

چو و چانگ (2016) با تمرکز بر بخش بانکی به بررسی کیفیت کنترل‌های داخلی (افشای ضعف‌های کنترل‌های داخلی) بر ذخایر وام‌ها پرداختند.

پژوهش، حسابرسی داخلی، تصمیمات مدیران، حسابرسی خارجی، کمیته‌های هیئت‌مدیره، مشخصه‌های هیئت‌مدیره، ساختار مالکیت، ساختار شرکت، عوامل مقررات و بازار، فرهنگی ملی و تحلیل‌گران مالی به ترتیب به عنوان عوامل مؤثر بر کیفیت کنترل داخلی رتبه‌بندی شدند. عرب و همکاران (۱۳۹۹) به بررسی تأثیر سطح تحصیلات اعضای هیئت‌مدیره بر ضعف کنترل‌های داخلی شرکت‌ها پرداختند. نتایج پژوهش ایشان نشان می‌دهد بین سطح تحصیلات اعضای هیئت‌مدیره و ضعف کنترل‌های داخلی شرکت‌ها رابطه منفی و معناداری وجود دارد. به عبارت دیگر، سطح بالاتر تحصیلات اعضای هیئت‌مدیره به کاهش ضعف کنترل‌های داخلی منجر می‌شود.

در پژوهش جامعی و همکاران (۱۳۹۹) به بررسی رابطه بین ضعف کنترل داخلی و حق‌الزحمه حسابرسی با تأکید بر ارتباطات سیاسی شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران پرداخته شد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهند بین ضعف کنترل داخلی و حق‌الزحمه حسابرسی رابطه مثبت و معناداری وجود دارد و ارتباطات سیاسی شرکت، رابطه بین ضعف کنترل داخلی و حق‌الزحمه حسابرسی را تضعیف می‌کند. ساعدی و دستگیر (۱۳۹۶) در پژوهشی تأثیر ضعف کنترل‌های داخلی و شکاف سهامداران کنترلی بر کارایی سرمایه‌گذاری شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران را بررسی کردند. نتایج نشان می‌دهند هرچه شکاف سهامداران کنترلی افزایش یابد، ناکارایی سرمایه‌گذاری افزایش می‌یابد و در صورت وجود ضعف کنترل‌های داخلی یا افزایش تعداد آن، ناکارایی سرمایه‌گذاری افزایش می‌یابد.

جدید بودن، خطر تداوم فعالیت، سطح ریسک و کوچک بودن مؤسسه حسابرسی‌کننده سال گذشته، از علائم بااهمیت وجود نقاط ضعف در سیستم کنترل داخلی مؤسسات غیر انتفاعی قلمداد می‌شوند.

در پژوهش نصراللهی (۱۳۹۴) عوامل مؤثر بر اثربخشی حسابرسی داخلی برای تحقق اهداف کنترل‌های داخلی بانک ملی ایران بررسی شد. نتایج پژوهش حاکی از رابطه معنادار مولفه‌های مهارت و فناوری اطلاعات، عوامل ساختاری و محیطی، حقوق و مزایا، استقلال حساب‌برسان و اندازه بخش حسابرسی داخلی با اثربخشی کنترل‌های داخلی است.

پژوهش طاهری و همکاران (۱۳۹۷) با هدف شناسایی شکاف بین وضع موجود و سطح مطلوب ساختار کنترل‌های داخلی دستگاههای اجرایی استان فارس انجام شده است. براساس نتایج پژوهش، بین وضعیت موجود و سطح مطلوب اجزای تشکیل دهنده کنترل داخلی در دستگاه‌های اجرایی استان فارس تفاوت معنی‌دار وجود دارد. توانگر حمزه کلایی و اسکافی اصل (۱۳۹۷) در پژوهشی ارتباط بین ویژگی‌های کمیته حسابرسی و کیفیت کنترل‌های داخلی را بررسی کردند. نتایج پژوهش نشان دادند از بین ویژگی‌های کمیته حسابرسی، تخصص مالی اعضا و اندازه کمیته حسابرسی با کیفیت کنترل‌های داخلی رابطه معنادار دارد و ویژگی استقلال با متغیر وابسته رابطه معنادار ندارد. همچنین، نتایج نشان دادند قدرت مدیرعامل، اثر تعدیل‌کننده بر ارتباط بین اندازه کمیته حسابرسی و کیفیت کنترل‌های داخلی دارد.

ذبیح‌زاده و همکاران (۱۳۹۹) در پژوهشی، عوامل مؤثر بر کیفیت کنترل داخلی در بازار سرمایه ایران را رتبه‌بندی کردند. براساس یافته‌های

پرسش‌های پژوهش

- با توجه به پرسش اصلی پژوهش و اینکه نظام کنترل‌های داخلی از ۵ بُعد اصلی تشکیل شده است، پرسش‌های فرعی به صورت ذیل طرح شد:
- (۱) چه ضعف‌هایی در بُعد محیط کنترلی نظام کنترل‌های داخلی بانک‌های ایران وجود دارد؟
 - (۲) چه ضعف‌هایی در بُعد ارزیابی ریسک نظام کنترل‌های داخلی بانک‌های ایران وجود دارد؟
 - (۳) چه ضعف‌هایی در بُعد فعالیت‌های کنترلی نظام کنترل‌های داخلی بانک‌های ایران وجود دارد؟
 - (۴) چه ضعف‌هایی در بُعد اطلاعات و ارتباطات نظام کنترل‌های داخلی بانک‌های ایران وجود دارد؟
 - (۵) چه ضعف‌هایی در بُعد فعالیت‌های پایشی نظام کنترل‌های داخلی بانک‌های ایران وجود دارد؟

طراحی پرسشنامه

پرسشنامه طراحی شده در این پژوهش دربردارنده مجموعه‌ای از گویه‌ها (ضعف‌ها) است و از پاسخ‌دهنده خواسته شد تا نظر موافق یا مخالف خود درباره سؤالات مطروحه را در قالب میزان اهمیت هر گویه با اختصاص امتیازی از ۱ تا ۷ اعلام کند. پرسشنامه متشکل از دو بخش است؛ بخش نخست شامل پرسش‌های عمومی است که اطلاعاتی درخصوص میزان تحصیلات، رشته تحصیلی و سابقه کاری پرسش‌شوندگان فراهم می‌سازد. بخش دوم شامل پرسش‌های تخصصی چندگزینه‌ای در رابطه با موضوع پژوهش یعنی ضعف‌های نظام کنترل‌های داخلی بانک‌ها است.

روش دلفی فازی^{۱۴}

برای دستیابی به اهداف این پژوهش از روش دلفی فازی استفاده شده است. روش دلفی بر اجماع نظر خبرگان درخصوص یک مسئله تکیه دارد

روش پژوهش

به منظور دستیابی به هدف پژوهش، یعنی شناسایی و غربالگری ضعف‌های نظام کنترل‌های داخلی بانک‌ها گام‌هایی طی می‌شود که در ادامه تشریح می‌شوند:

بررسی گزارش‌های حسابرسی عملیاتی بانک‌ها

به منظور شناسایی ضعف‌های موجود در نظام کنترل‌های داخلی بانک‌ها، گزارش‌های حسابرسی عملیاتی تهیه شده طی سال‌های اخیر، بررسی و گویه‌های اولیه از آن استخراج شدند. دستاورد اصلی این مرحله الگوی مفهومی اولیه ضعف‌های موجود در نظام کنترل‌های داخلی بانک‌ها است.

مصاحبه با خبرگان

اگرچه مطالعه گزارش‌های حسابرسی عملیاتی به عنوان یکی از منابع اصلی شناسایی ضعف‌ها

(پاشایی‌زاد، ۱۳۸۶). شکل ۱ گام‌های اجرای روش دلفی فازی را نشان می‌دهد.

شکل ۱. گام‌های اجرای تکنیک دلفی فازی

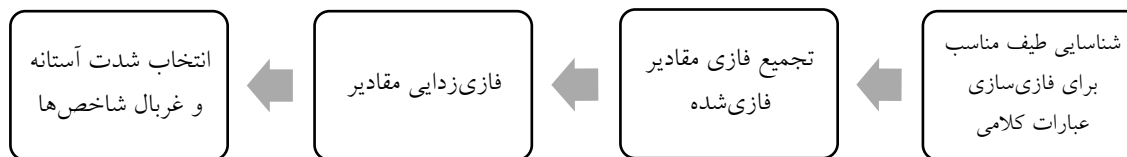
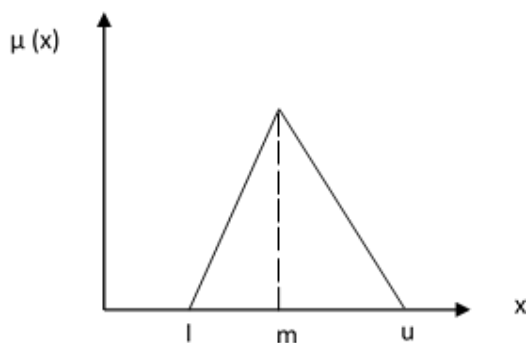

Figure 1. Steps to implement fuzzy Delphi technique

مقدار m ، مقدار محتمل یک عدد فازی است. تابع عضویت یک عدد فازی مثلثی به صورت زیر است:

$$\mu_f(x) = \begin{cases} \frac{x-l}{m-l} & L < x < m \\ \frac{u-x}{u-m} & L < x < u \\ 0 & \text{در غیر این صورت} \end{cases}$$

عدد فازی مثلثی $F = (L, m, u)$ در فضای هندسی به صورت زیر نمایش داده می‌شود (حبیبی و همکاران، ۱۳۹۳).

طیف فازی مثلثی برای مقیاس هفت درجه لیکرت در بیان اهمیت شاخص‌ها در این پژوهش به صورت نگاره ۱ ارائه شده است (حبیبی و همکاران، ۱۳۹۳).

با توجه به شکل ۱، ملاحظه می‌شود برای اجرای الگوریتم تکنیک دلفی فازی، نخست باید طیف فازی مناسبی را برای فازی‌سازی عبارات کلامی پاسخ‌دهندگان توسعه داد. در بین انواع اعداد فازی، بیشترین کاربرد را اعداد فازی مثلثی^{۱۵} و ذوزنقه‌ای دارند (حبیبی و همکاران، ۱۳۹۳). با توجه به کاربرد زیاد و سهولت محاسباتی روش مثلثی، از اعداد فازی مثلثی در این پژوهش استفاده می‌شود.

در صورت استفاده از اعداد فازی مثلثی، خبرگان نظرات خود را در قالب کران پایین، مقدار محتمل و کران بالا ارائه می‌دهند (عطائی، ۱۳۹۴). عدد فازی مثلثی یک عدد فازی است که با سه عدد حقیقی به صورت $F = (L, m, u)$ نمایش داده می‌شود. کران بالا که با u نشان داده می‌شود، بیشینه مقادیری است که عدد فازی F می‌تواند اختیار کند. کران پایین که با L نشان داده می‌شود، کمینه مقادیری است که عدد فازی F می‌تواند اختیار کند.

نگاره ۱. اعداد فازی مثلثی معادل طیف لیکرت ۷ درجه

کاملاً بی‌اهمیت	خیلی کم اهمیت	کم اهمیت	متوسط	مهم	خیلی مهم	کاملاً با اهمیت
(۰،۰،۰/۱)	(۰،۰/۱،۰/۳)	(۰/۱،۰/۳،۰/۵)	(۰/۳،۰/۵،۰/۷۵)	(۰/۵،۰/۷۵،۰/۹)	(۰/۷۵،۰/۹،۱)	(۰/۹،۱،۱)

یک الگو از گروهی از متغیرها به کار می‌رود (Yong & Pearce, 2013). در واقع هدف اصلی تحلیل عاملی، تلاش برای کشف ساده‌ترین روش تفسیر داده‌های مشاهده‌شده است. منشأ تحلیل عاملی به اوایل ۱۹۰۰ و مطالعات چارلز اسپرمن در حوزه علوم انسانی باز می‌گردد. به لحاظ تاریخی، روانشناسان و پژوهشگران آموزشی، تحلیل عاملی را در آغاز به‌عنوان روشی برای تفسیر پرسشنامه‌های خودگزارش‌دهی استفاده کردند. در حال حاضر تحلیل عاملی در بسیاری از حوزه‌های علوم مانند علوم رفتاری و روانشناسی، علوم اجتماعی، علوم پزشکی و پرستاری، اقتصاد و جغرافیا به‌عنوان دستاورد پیشرفت فناوری به کار گرفته می‌شود و یکی از معتبرترین روش‌ها به‌منظور تبیین الگوی همبستگی بین متغیرهای مشاهده‌شده محسوب می‌شود (Floyd & Widaman, 1995).

تحلیل عاملی به دو گروه اصلی تقسیم می‌شود که عبارت‌اند از: تحلیل عاملی اکتشافی^{۲۱} و تحلیل عاملی تأییدی. هدف از به‌کارگیری تحلیل عاملی اکتشافی، تلاش برای شناسایی الگوهای پیچیده از طریق کشف داده‌های انسجام‌یافته و آزمون پیش‌بینی‌ها است. در مقابل، تحلیل عاملی تأییدی، تلاشی برای تأیید فرضیه‌های پژوهش و تحلیل روابط بین متغیرها و عامل‌ها است (Yong & Pearce, 2013). در استفاده از این روش، پژوهشگر از یک پیش‌فرض یا انتظار قبلی درخصوص سازه‌های مدل برخوردار است و از این رویکرد، برای آزمایش نظریه پیشنهادی در پژوهش استفاده می‌کند. به عبارت دیگر، پژوهشگر با به‌کارگیری تحلیل عاملی تأییدی، در جستجوی تشخیص این موضوع است که با توجه به نظریه پژوهش، کدام یک از ساختارهای عاملی پیشنهادی مناسب‌ترند (Williams et al., 2010).

به‌منظور اجرای تحلیل عاملی تأییدی در این پژوهش از نرم‌افزار SMART PLS3 استفاده شده است. به این ترتیب، ارتباط گویه‌ها با سازه‌ها ارزیابی و قدرت رابطه بین عامل (متغیر پنهان) و متغیر قابل مشاهده به‌وسیلهٔ بار

پس از انتخاب طیف فازی مناسب، دیدگاه خبرگان گردآوری و ثبت می‌شود. در گام دوم پس از محاسبه ارقام فازی مربوط به نظرات هر خبره، نظرات خبرگان تجمیع^{۱۶} می‌شود. در این پژوهش برای تجمیع دیدگاه خبرگان، روش میانگین فازی استفاده می‌شود (Hsu & Yang, 2000). اگر دیدگاه هر کارشناس به‌صورت عدد فازی مثلثی (L,m,u) نمایش داده شود، میانگین فازی n عدد فازی مثلثی به‌صورت رابطه (۱) محاسبه می‌شود:

$$F_{AVE} = \left(\frac{\sum l}{n}, \frac{\sum m}{n}, \frac{\sum u}{n} \right) \quad \text{رابطه (۱)}$$

پس از تجمیع نظرات خبرگان برای هر گویه، فازی‌زدایی^{۱۷} صورت می‌گیرد. به عبارت دیگر، باید مقدار قطعی نظرات فازی خبرگان را تعیین کرد. با توجه به محبوبیت و فراگیری استفاده از روش مرکز سطح^{۱۸} در میان محققان، در پژوهش حاضر نیز از همین روش مطابق رابطه (۲) استفاده شده است (Bojadziew & Bojadziew, 2007):

$$DF_{ij} = \frac{(u_{ij} - l_{ij}) + (m_{ij} - l_{ij})}{3} + l_{ij} \quad \text{رابطه (۲)}$$

اندیس i به فرد خبره و j به شاخص اشاره دارد؛ به طوری که علامت‌های l_i ، m_i و u_i به ترتیب حداقل، مقدار محتمل و حداکثر مقدار ارزیابی‌ها برای معیار jام است.

پس از انتخاب روش مناسب و فازی‌زدایی مقادیر برای غربال آیت‌ها باید یک آستانه تحمل^{۱۹} در نظر گرفت. آستانه تحمل را معمولاً ۰/۷ در نظر می‌گیرند (Wu & Fang, 2011). اگر مقدار قطعی حاصل از فازی‌زدایی دیدگاه تجمیع‌شده خبرگان بزرگ‌تر از آستانه تحمل باشد، گویه مدنظر تأیید می‌شود و در صورتی که این مقدار کوچک‌تر از آستانه تحمل باشد، گویه مدنظر حذف می‌شود.

تحلیل عاملی تأییدی^{۲۰}

تحلیل عاملی از فرایندهای آماری برای آسان‌کردن سنجش‌های مرتبط با هم بهره می‌گیرد و با هدف کشف

د- مدیران و کارشناسان سازمان حسابرسی و مؤسسات حسابرسی که سابقه فعالیت به‌عنوان حسابرس مستقل یا حسابرس عملیاتی بانک‌ها داشته‌اند.

گزینش مصاحبه‌شوندگان با استفاده از روش نمونه‌گیری گلوله‌برفی انجام شده است. در روش گلوله‌برفی ابتدا به برخی از افراد شناسایی شده از جامعه هدف، مراجعه و سپس از آنان خواسته می‌شود اگر اطلاعات لازم را درباره اعضای دیگر آن جامعه دارند، در اختیار محقق قرار دهند (اسماعیلی، ۱۳۹۴).

به‌منظور اجرای روش دلفی فازی در پژوهش حاضر، از روش نمونه‌گیری قضاوتی استفاده شده است که یکی از روش‌های نمونه‌گیری هدفمند محسوب می‌شود. در نمونه‌گیری قضاوتی افرادی در نمونه قرار می‌گیرند که با توجه به اطلاعات مورد نیاز، در بهترین موقعیت قرار دارند (دانایی‌فرد و همکاران، ۱۳۹۶). به عبارت دیگر، با عنایت به اینکه در این پژوهش، طبقه محدودی از افراد دارای اطلاعاتی هستند که محقق در جستجوی آن است، روش نمونه‌گیری قضاوتی استفاده شده است. ویژگی‌های جمعیت‌شناختی خبرگان به شرح نگاره ۲ ارائه شده‌اند.

نگاره ۲. سطح تحصیلات، رشته تحصیلی و حوزه تجربه کاری اعضای گروه خبرگان پژوهش

Table 2. The level of education, field of study and work experience of the members of the research expert group

سطح تحصیلات	تعداد	درصد	رشته تحصیلی	تعداد	درصد	حوزه تجربه کاری	تعداد	درصد
دکتری	۳۶	۲۷٪/۵	حسابداری	۶۷	۵۱٪/۱	خبرگان شاغل در بانک‌ها	۷۲	۵۵٪/۰
دانشجوی دکتری	۳۷	۲۸٪/۲	مدیریت	۴۱	۳۱٪/۳	خبرگان شاغل در بانک مرکزی	۱۹	۱۴٪/۵
کارشناسی ارشد	۴۵	۳۴٪/۴	اقتصاد	۱۱	۸٪/۴	عضو هیئت علمی دانشگاه	۱۶	۱۲٪/۲
کارشناسی	۱۳	۹٪/۹	سایر	۱۲	۹٪/۲	حسابرس مستقل	۲۴	۱۸٪/۳
جمع	۱۳۱	۱۰۰٪	جمع	۱۳۱	۱۰۰٪	جمع	۱۳۱	۱۰۰٪

بانک‌ها و جمع‌بندی مصاحبه‌ها، مهم‌ترین ضعف‌های موجود در ابعاد پنج‌گانه نظام کنترل‌های داخلی بانک‌های ایران استخراج و به‌عنوان گویه‌های پیشنهادی برای نظرخواهی از خبرگان ارائه شد که به شرح نگاره ۳ است.

عاملی نشان داده می‌شود. حداقل بار عاملی پذیرفتنی در برخی منابع ۰/۵ ذکر شده است؛ اما معیار اصلی برای قضاوت، آماره t است. چنانچه آماره آزمون یعنی t -value بزرگ‌تر از ۱/۹۶ باشد، در این صورت بار عاملی مشاهده‌شده معنادار است (ابارشی و حسینی، ۱۳۹۱).

جامعه، نمونه آماری و روش نمونه‌گیری

جامعه آماری این پژوهش برای انتخاب اعضای گروه دلفی به شرح زیر است:

الف- اعضای هیئت علمی متخصص و دارای سوابق علمی پژوهشی یا تجربه مرتبط با کنترل‌های داخلی و دارای سابقه فعالیت در بانک‌ها.

ب- مدیران ارشد، سیاست‌گذاران، مدیران میانی و کارشناسان بانکی شاغل در بانک‌ها که موضوع فعالیت حرفه‌ای آنها مرتبط با کنترل‌های داخلی بوده است.

ج- مدیران، بازرسان و کارشناسان بانک مرکزی که با مفهوم کنترل‌های داخلی آشنایی و ارتباط حرفه‌ای داشته‌اند.

یافته‌های پژوهش

استخراج ضعف‌های نظام کنترل‌های داخلی بانک‌ها

به‌منظور پاسخگویی به پرسش‌های پژوهش، پس از مرور گزارش‌های حسابرسی عملیاتی

نگاره ۳. ضعف‌های موجود در نظام کنترل‌های داخلی بانک‌های ایران

Table 3. Weaknesses in the internal control system of Iranian banks

ضعف	نماد
ضعف‌های موجود در بعد محیط کنترلی نظام کنترل‌های داخلی	
مشخص نبودن نحوه کارکرد، خط‌مشی‌های اجرایی و رویه‌های عملیاتی آیین رفتار حرفه‌ای	Environment1
عدم آگاهی کامل کارکنان از مضامین ارزش‌های اخلاقی مندرج در آیین رفتار حرفه‌ای	Environment2
عدم حضور اعضای مستقل در ترکیب هیئت‌مدیره	Environment3
اثربخشی کم اعضای هیئت‌مدیره در ایفای مسئولیت‌های نظارتی	Environment4
فقدان سازوکارهای نظارت هیئت‌مدیره بر فرآیندها و دستورالعمل‌های کاری	Environment5
فقدان ارتباط عملی و کاربردی بین شرح وظایف و فرآیندهای مصوب	Environment6
متناسب نبودن اختیارات با حدود مسئولیت‌های محول‌شده به مدیران	Environment7
عدم تعریف روابط مقرر در گزارش‌دهی اعم از رسمی یا غیررسمی و مستقیم یا غیرمستقیم	Environment8
نبود رویه‌های مدون و خطوط گزارشگری به لایه‌های بالاتر از مدیران میانی و عملیاتی	Environment9
خلأ سازوکار مرتبط کردن استانداردهای صلاحیت با خط‌مشی‌ها و رویه‌های استخدام، آموزش و بازنشستگی	Environment10
نداشتن رویه‌های ارائه بازخورد عملکرد در حوزه منابع انسانی	Environment11
خلأ برنامه‌های مشخص هیئت‌مدیره درخصوص جانشین‌پروری و انتصابات	Environment12
عدم تبیین واضح و شفاف مسئولیت‌های پاسخگویی و انتظارات از کارکنان	Environment13
فقدان شاخص‌های جامع ارزیابی عملکرد برای فعالیت‌ها و مشاغل	Environment14
خلأ رویه‌های اجرایی کارآمد و اثربخش برای سنجش و ارزیابی عملکرد کارکنان و مدیران	Environment15
ضعف‌های موجود در بعد ارزیابی ریسک نظام کنترل‌های داخلی	
عدم تعیین ابزارهای کمی مناسب برای سنجش میزان دستیابی به اهداف کیفی تعیین شده	Assessment1
خلأ طرح‌ها و برنامه‌های مدیریت درخصوص تعیین منابع موردنیاز برای تحقق اهداف	Assessment2
عدم سازگاری کافی اهداف فعالیت‌ها	Assessment3
نبود برنامه‌های فرآیندمحور برای تجزیه و تحلیل، ارزیابی و اولویت‌بندی ریسک‌ها	Assessment4
عدم تعیین دامنه ریسک پذیرفته‌شده توسط مدیریت و تغییرات احتمالی منجر به تغییر برنامه‌ها	Assessment5
نبود رویه مدون برای اطمینان از تطبیق کامل اقدامات با موارد قانونی و مقرراتی و حد آستانه رعایت	Assessment6
عدم جامعیت رویه رتبه‌بندی مشتریان و مدل ارزیابی ریسک اعتباری	Assessment7
عدم اجرای داده کاوی رفتار مشتریان با توجه به تغییرات اقتصادی، فناوری، اجتماعی، سیاسی و مقررات	Assessment8
نبود خط‌مشی‌ها و ابزارهای مناسب درخصوص محاسبه ریسک سبب (پورتفوی) دارایی‌ها	Assessment9
عدم تعریف، دسته‌بندی و شناسایی ریسک‌های مربوط به معاملات غیرعادی	Assessment10
عدم شناسایی عوامل مؤثر بر ایجاد و بروز ریسک تقلب در سطح واحدهای عملیاتی	Assessment11
عدم تهیه گزارش‌های تحلیلی محیطی و اثر تغییرات بر نقاط ضعف، قوت، فرصت‌ها و تهدیدات	Assessment12
عدم ارزیابی و گزارشگری جامع ریسک‌های ناشی از ارتباطات و تعاملات با اشخاص وابسته	Assessment13
ضعف‌های موجود در بعد فعالیت‌های کنترلی نظام کنترل‌های داخلی	
نبود چک‌لیست نظارت بر صحت معاملات	Activities1
خلأ نظام جامع رسیدگی به جزئیات مبادلات، فعالیت‌ها و ستانده‌های مدل‌های مدیریت ریسک	Activities2
عدم تفکیک کامل وظایف مجوزدهی، نگهداری سوابق و تصدی دارایی‌ها	Activities3
فقدان برنامه مدون برای آزمون فعالیت‌های کنترلی	Activities4
عدم توسعه و ارزیابی کافی کنترل‌های داخلی مرتبط با فعالیت‌های برون‌سپاری‌شده	Activities5
عدم کنترل کامل فعالیت‌های بانک به صورت سیستمی	Activities6
وجود نقص در برنامه مستند پایش، کنترل و بهبود عملکرد شعب	Activities7
عدم کنترل برخط و به موقع در جهت رعایت اثربخش بودجه	Activities8

عدم پیاده‌سازی کامل مدیریت امنیت سیستم‌های اطلاعاتی	Activities9
عدم اجرای طرح تداوم فعالیت و مدیریت بحران	Activities10
فقدان سازوکار مدون درخصوص ثبت و گزارشگری رویدادهای نامطلوب و مشکلات سیستمی	Activities11
مدون نبودن رویه‌های نظارت مؤثر بر فرآیندها و کنترل فعالیت‌های شرکت‌های ارائه‌کننده خدمات فناوری به بانک	Activities12
عدم رعایت اصل هزینه - فایده در تعریف، دسته‌بندی و پیاده‌سازی کنترل‌ها	Activities13
عدم تهیه گزارش‌های مقایسه‌ای و تحلیل انحرافات فعالیت‌ها و اقدامات با برنامه‌های عملیاتی به تفکیک مدیریت‌ها و زیرمجموعه‌ها	Activities14
عدم ارائه آموزش‌های مؤثر درخصوص آشنایی با فعالیت‌های کنترلی	Activities15
نبود هماهنگ‌کننده فعالیت‌های کنترلی در واحدهای اجرایی	Activities16
مشارکت ناکافی همه واحدها به‌ویژه واحد حسابرسی داخلی در طراحی نظام کنترل‌های داخلی	Activities17
ضعف‌های موجود در بعد اطلاعات و ارتباطات نظام کنترل‌های داخلی	
فقدان رویه‌های شناسایی اطلاعات موردنیاز و تعیین الزامات اطلاعاتی و ویژگی‌های آن	Information1
فقدان مدل اطلاعاتی یکپارچه و مدل تعاملی ارتباط بین سیستم‌ها	Information2
نبود سیستم متمرکز و بروز برای استخراج همه اطلاعات و گزارش‌های موردنیاز مدیریت در شعب و ستاد	Information3
نبود رویه اشتراک‌گذاری داخلی اطلاعات به‌منظور برقراری ارتباطات در تمام لایه‌های بانک	Information4
عدم اثربخشی کافی رویه‌های آگاه‌ساختن کارکنان به وظایف و مسئولیت‌های کنترلی	Information5
نبود سامانه برخط برای اطمینان از کنترل اسناد حسابداری طبق ضوابط و مقررات	Information6
نبود سامانه برخط برای اطمینان از رعایت ضوابط و دستورالعمل‌ها توسط رؤسا، معاونین و مدیران شعب و ستاد	Information7
عدم به‌کارگیری کانال‌های ارتباطی اثربخش برای گزارش‌دهی تخلفات احتمالی	Information8
فقدان شبکه ارتباطی اثربخش برای دریافت بازخورد مناسب از اشخاص برون‌سازمانی	Information9
خلاً رویه‌های نظارت مدیریت ارشد بر گزارشگری برون‌سازمانی	Information10
ضعف‌های موجود در بعد فعالیت‌های پایشی نظام کنترل‌های داخلی	
عدم تعریف و برجسب‌گذاری سنجه‌های حیاتی و در نظر گرفتن اقدامات نظارتی ویژه در صورت عبور هر سنجه از مرز بحرانی	Monitoring1
عدم تعیین معیارها و استانداردهای ارزیابی ساختار کنترل‌های داخلی	Monitoring2
نبود پویایی، جامعیت و اثربخشی در طراحی و اجرای رویه‌های نظارتی	Monitoring3
چیدمان ناهمگون و نامتناسب کارکنان بخش حسابرسی داخلی از لحاظ ترکیب دانش و مهارت	Monitoring4
عدم تناسب برنامه جامع واحد حسابرسی و بازرسی با ریسک فعالیت‌های بااهمیت	Monitoring5
نبود رویه مشخص برای پیگیری گزارش‌های دریافتی از اشخاص برون‌سازمانی	Monitoring6
عدم تدوین فرآیند مؤثر برای پیگیری توصیه‌های واحدهای حسابرسی داخلی و بازرسی	Monitoring7
همپوشانی در وظایف واحدهای نظارتی	Monitoring8
محدودبودن فعالیت‌های نظارتی به اجرای رویه‌های سنتی	Monitoring9

غربالگری ضعف‌ها با استفاده از روش دلفی فازی

نتایج میانگین فازی و غربالگری نظرات خبرگان درخصوص ضعف‌های بُعد محیط کنترلی در نگاره ۴ ارائه شده است. همان‌گونه که مشاهده می‌شود گویه‌های Environment2 (عدم آگاهی کامل کارکنان از مضامین ارزش‌های اخلاقی مندرج در آیین رفتار حرفه‌ای)، Environment8 (عدم تعریف

روابط مقرر در گزارش‌دهی اعم از رسمی یا غیررسمی و مستقیم یا غیرمستقیم) و Environment10 (خلأ سازوکار مرتبط‌کردن استانداردهای صلاحیت با خط‌مشی‌ها و رویه‌های استخدام، آموزش و بازنشستگی) به دلیل اینکه امتیاز کمتری از ۰/۷ کسب کردند، حذف شدند و بقیه گویه‌ها از دیدگاه خبرگان پذیرفته شدند.

نگاره ۴. نتایج حاصل از غربالگری ضعف‌های بُعد محیط کنترل

Table 4. The results of screening the weaknesses of the control environment dimension

نتیجه	مقدار قطعی	میانگین فازی نظرات			ضعف	نماد
		کران بالا	مقدار محتمل	کران پایین		
پذیرش	۰/۷۵۰	۰/۸۹۱	۰/۷۷۰	۰/۵۹۱	مشخص نبودن نحوه کارکرد، خط‌مشی‌های اجرایی و رویه‌های عملیاتی آیین رفتار حرفه‌ای	Environment1
رد	۰/۶۵۴	۰/۸۰۷	۰/۶۶۳	۰/۴۹۱	عدم آگاهی کامل کارکنان از مضامین ارزش‌های اخلاقی مندرج در آیین رفتار حرفه‌ای	Environment2
پذیرش	۰/۷۶۹	۰/۹۰۷	۰/۷۸۸	۰/۶۱۳	عدم حضور اعضای مستقل در ترکیب هیئت‌مدیره	Environment3
پذیرش	۰/۷۳۷	۰/۸۷۳	۰/۷۵۴	۰/۵۸۴	اثربخشی کم اعضای هیئت‌مدیره در ایفای مسئولیت‌های نظارتی	Environment4
پذیرش	۰/۷۷۸	۰/۹۱۳	۰/۷۹۶	۰/۶۲۵	فقدان سازوکارهای نظارت هیئت‌مدیره بر فرآیندها و دستورالعمل‌های کاری	Environment5
پذیرش	۰/۷۲۳	۰/۸۶۲	۰/۷۳۸	۰/۵۶۹	فقدان ارتباط عملی و کاربردی بین شرح وظایف و فرآیندهای مصوب	Environment6
پذیرش	۰/۷۷۷	۰/۹۰۸	۰/۷۹۵	۰/۶۲۸	متناسب نبودن اختیارات با حدود مسئولیت‌های محول‌شده به مدیران	Environment7
رد	۰/۶۸۴	۰/۸۴۴	۰/۶۹۷	۰/۵۱۱	عدم تعریف روابط مقرر در گزارش‌دهی اعم از رسمی یا غیررسمی و مستقیم یا غیرمستقیم	Environment8
پذیرش	۰/۷۲۶	۰/۸۸۰	۰/۷۴۴	۰/۵۵۴	نبود رویه‌های مدون و خطوط گزارشگری به لایه‌های بالاتر از مدیران میانی و عملیاتی	Environment9
رد	۰/۶۷۶	۰/۸۳۶	۰/۶۸۸	۰/۵۰۴	خلأ سازوکار مرتبط کردن استانداردهای صلاحیت با خط‌مشی‌ها و رویه‌های استخدام، آموزش و بازنگشتگی	Environment10
پذیرش	۰/۷۶۵	۰/۹۰۴	۰/۷۸۱	۰/۶۰۹	نداشتن رویه‌های ارائه بازخورد عملکرد در حوزه منابع انسانی	Environment11
پذیرش	۰/۷۲۴	۰/۸۶۵	۰/۷۴۱	۰/۵۶۷	خلأ برنامه‌های مشخص هیئت‌مدیره درخصوص جانشین‌پروری و انتصابات	Environment12
پذیرش	۰/۷۶۷	۰/۹۰۶	۰/۷۸۵	۰/۶۱۰	عدم تبیین واضح و شفاف مسئولیت‌های پاسخگویی و انتظارات از کارکنان	Environment13
پذیرش	۰/۷۴۲	۰/۸۸۱	۰/۷۵۸	۰/۵۸۸	فقدان شاخص‌های جامع ارزیابی عملکرد برای فعالیت‌ها و مشاغل	Environment14
پذیرش	۰/۷۳۷	۰/۸۸۶	۰/۷۵۳	۰/۵۷۳	خلأ رویه‌های اجرایی کارآمد و اثربخش برای سنجش و ارزیابی عملکرد کارکنان و مدیران	Environment15

پذیرفته‌شده توسط مدیریت و تغییرات احتمالی
منجر به تغییر برنامه‌ها) به دلیل اینکه امتیاز کمتری
از ۰/۷ کسب کردند، حذف شد و بقیه ضعف‌ها از
دیدگاه خبرگان پذیرفته شد.

نتایج میانگین فازی و غربالگری نظرات خبرگان
درخصوص ضعف‌های بُعد ارزیابی ریسک در
نگاره ۵ ارائه شده‌اند. همان‌گونه که مشاهده می‌شود
گویه Assessment5 (عدم تعیین دامنه ریسک

نگاره ۵. نتایج حاصل از غربالگری ضعف‌های بُعد ارزیابی ریسک

Table 5. The results of screening the weaknesses of the risk assessment dimension

نتیجه	مقدار قطعی	میانگین فازی نظرات			ضعف	نماد
		کران بالا	مقدار محتمل	کران پایین		
پذیرش	۰/۷۰۲	۰/۸۶۳	۰/۷۱۵	۰/۵۲۸	عدم تعیین ابزارهای کمی مناسب برای سنجش میزان دستیابی به اهداف کیفی تعیین شده	Assessment1
پذیرش	۰/۷۰۷	۰/۸۶۰	۰/۷۲۳	۰/۵۳۹	خلأ طرح‌ها و برنامه‌های مدیریت درخصوص تعیین منابع موردنیاز برای تحقق اهداف	Assessment2
پذیرش	۰/۷۱۷	۰/۸۷۱	۰/۷۳۱	۰/۵۴۹	عدم سازگاری کافی اهداف فعالیت‌ها	Assessment3
پذیرش	۰/۷۱۵	۰/۸۶۶	۰/۷۳۱	۰/۵۴۸	نبود برنامه‌های فرآیندمحور برای تجزیه و تحلیل، ارزیابی و اولویت‌بندی ریسک‌ها	Assessment4
رد	۰/۶۷۵	۰/۸۳۷	۰/۶۸۷	۰/۵۰۰	عدم تعیین دامنه ریسک پذیرفته‌شده توسط مدیریت و تغییرات احتمالی منجر به تغییر برنامه‌ها	Assessment5
پذیرش	۰/۷۳۳	۰/۸۸۵	۰/۷۴۷	۰/۵۶۵	نبود رویه مدون برای اطمینان از تطبیق کامل اقدامات با موارد قانونی و مقرراتی و حد آستانه رعایت	Assessment6
پذیرش	۰/۷۱۷	۰/۸۵۵	۰/۷۳۱	۰/۵۶۴	عدم جامعیت رویه رتبه‌بندی مشتریان و مدل ارزیابی ریسک اعتباری	Assessment7
پذیرش	۰/۷۱۰	۰/۸۶۲	۰/۷۲۳	۰/۵۴۴	عدم اجرای داده‌کاوی رفتار مشتریان با توجه به تغییرات اقتصادی، فناوری، اجتماعی، سیاسی و مقررات	Assessment8
پذیرش	۰/۷۰۸	۰/۸۶۱	۰/۷۲۰	۰/۵۴۳	نبود خط‌مشی‌ها و ابزارهای مناسب درخصوص محاسبه ریسک سبب (پورتفوی) دارایی‌ها	Assessment9
پذیرش	۰/۷۳۷	۰/۸۸۷	۰/۷۵۱	۰/۵۷۳	عدم تعریف، دسته‌بندی و شناسایی ریسک‌های مربوط به معاملات غیرعادی	Assessment10
پذیرش	۰/۷۵۷	۰/۸۸۸	۰/۷۷۵	۰/۶۰۹	عدم شناسایی عوامل مؤثر بر ایجاد و بروز ریسک تقلب در سطح واحدهای عملیاتی	Assessment11
پذیرش	۰/۷۳۴	۰/۸۷۶	۰/۷۴۹	۰/۵۷۷	عدم تهیه گزارش‌های تحلیلی محیطی و اثر تغییرات بر نقاط ضعف، قوت، فرصت‌ها و تهدیدات	Assessment12
پذیرش	۰/۷۲۸	۰/۸۷۲	۰/۷۴۴	۰/۵۶۹	عدم ارزیابی و گزارشگری جامع ریسک‌های ناشی از ارتباطات و تعاملات با اشخاص وابسته	Assessment13

همه ضعف‌های شناسایی شده در این بُعد به دلیل اینکه امتیاز بیشتری از ۰/۷ کسب کردند، از دیدگاه خبرگان پذیرفته شدند.

نتایج میانگین فازی و غربالگری نظرات خبرگان درخصوص ضعف‌های بُعد فعالیت‌های کنترلی در نگاره ۶ ارائه شده‌اند. همان‌گونه که مشاهده می‌شود

نگاره ۶. نتایج حاصل از غربالگری ضعف‌های بُعد فعالیت‌های کنترلی

Table 6. The results of screening the weaknesses of the dimension of control activities

نتیجه	مقدار قطعی	میانگین فازی نظرات			ضعف	نماد
		کران بالا	مقدار محتمل	کران پایین		
پذیرش	۰/۷۵۶	۰/۸۹۸	۰/۷۷۵	۰/۵۹۶	نبود چک‌لیست نظارت بر صحت معاملات	Activities1
پذیرش	۰/۷۰۵	۰/۸۵۷	۰/۷۲۰	۰/۵۳۸	خلأ نظام جامع رسیدگی به جزئیات مبادلات، فعالیت‌ها و ستانده‌های مدل‌های مدیریت ریسک	Activities2
پذیرش	۰/۷۱۵	۰/۸۶۷	۰/۷۳۰	۰/۵۴۸	عدم تفکیک کامل وظایف مجوزدهی، نگهداری سوابق و تصدی دارایی‌ها	Activities3
پذیرش	۰/۷۲۹	۰/۸۷۳	۰/۷۴۶	۰/۵۶۷	فقدان برنامه مدون برای آزمون فعالیت‌های کنترلی	Activities4
پذیرش	۰/۷۱۶	۰/۸۶۹	۰/۷۳۱	۰/۵۴۷	عدم توسعه و ارزیابی کافی کنترل‌های داخلی مرتبط با فعالیت‌های برون‌سپاری شده	Activities5
پذیرش	۰/۷۴۵	۰/۸۷۴	۰/۷۶۲	۰/۵۹۸	عدم کنترل کامل فعالیت‌های بانک به صورت سیستمی	Activities6
پذیرش	۰/۷۴۸	۰/۸۸۹	۰/۷۶۴	۰/۵۹۱	وجود نقص در برنامه مستند پایش، کنترل و بهبود عملکرد شعب	Activities7
پذیرش	۰/۷۰۱	۰/۸۶۰	۰/۷۱۳	۰/۵۳۰	عدم کنترل برخط و به موقع در جهت رعایت اثربخش بودجه	Activities8
پذیرش	۰/۷۶۱	۰/۸۹۶	۰/۷۷۸	۰/۶۰۹	عدم پیاده‌سازی کامل مدیریت امنیت سیستم‌های اطلاعاتی	Activities9
پذیرش	۰/۷۰۴	۰/۸۵۷	۰/۷۱۹	۰/۵۳۵	عدم اجرای طرح تداوم فعالیت و مدیریت بحران	Activities10
پذیرش	۰/۷۲۵	۰/۸۷۳	۰/۷۴۱	۰/۵۶۱	فقدان سازوکار مدون در خصوص ثبت و گزارشگری رویدادهای نامطلوب و مشکلات سیستمی	Activities11
پذیرش	۰/۷۲۱	۰/۸۶۶	۰/۷۳۸	۰/۵۶۰	مدون نبودن رویه‌های نظارت مؤثر بر فرآیندها و کنترل فعالیت‌های شرکت‌های ارائه‌کننده خدمات فناوری به بانک	Activities12
پذیرش	۰/۷۱۴	۰/۸۶۴	۰/۷۳۰	۰/۵۴۹	عدم رعایت اصل هزینه - فایده در تعریف، دسته‌بندی و پیاده‌سازی کنترل‌ها	Activities13
پذیرش	۰/۷۱۹	۰/۸۶۵	۰/۷۳۵	۰/۵۵۹	عدم تهیه گزارش‌های مقایسه‌ای و تحلیل انحرافات فعالیت‌ها و اقدامات با برنامه‌های عملیاتی به تفکیک مدیریت‌ها و زیرمجموعه‌ها	Activities14
پذیرش	۰/۷۵۹	۰/۸۹۸	۰/۷۷۷	۰/۶۰۳	عدم ارائه آموزش‌های مؤثر در خصوص آشنایی با فعالیت‌های کنترلی	Activities15
پذیرش	۰/۷۵۲	۰/۸۹۶	۰/۷۷۲	۰/۵۹۰	نبود هماهنگ‌کننده فعالیت‌های کنترلی در واحدهای اجرایی	Activities16
پذیرش	۰/۷۸۰	۰/۹۰۷	۰/۸۰۰	۰/۶۳۳	مشارکت ناکافی همه واحدها به‌ویژه واحد حسابرسی داخلی در طراحی نظام کنترل‌های داخلی	Activities17

می‌شود همه ضعف‌های شناسایی شده در این بُعد به دلیل اینکه امتیاز بیشتری از ۰/۷ کسب کردند، از دیدگاه خبرگان پذیرفته شد.

نتایج میانگین فازی و غربالگری نظرات خبرگان در خصوص ضعف‌های بُعد اطلاعات و ارتباطات در نگاره ۷ ارائه شده‌اند. همان‌گونه که مشاهده

نگاره ۷. نتایج حاصل از غربالگری ضعف‌های بُعد اطلاعات و ارتباطات

Table 7. The results of screening the weaknesses of the information and communication dimension

ضعف	مقدار قطعی	میانگین فازی نظرات			ضعف	نماد
		کران بالا	مقدار محتمل	کران پایین		
پذیرش	۰/۷۱۸	۰/۸۷۲	۰/۷۳۴	۰/۵۴۷	فقدان رویه‌های شناسایی اطلاعات موردنیاز و تعیین الزامات اطلاعاتی و ویژگی‌های آن	Information1
پذیرش	۰/۷۳۸	۰/۸۸۵	۰/۷۵۴	۰/۵۷۵	فقدان مدل اطلاعاتی یکپارچه و مدل تعاملی ارتباط بین سیستم‌ها	Information2
پذیرش	۰/۷۴۷	۰/۸۹۲	۰/۷۶۳	۰/۵۸۶	نبود سیستم متمرکز و بروز برای استخراج همه اطلاعات و گزارش‌های موردنیاز مدیریت در شعب و ستاد	Information3
پذیرش	۰/۷۲۷	۰/۸۷۹	۰/۷۴۱	۰/۵۶۰	نبود رویه اشتراک‌گذاری داخلی اطلاعات به‌منظور برقراری ارتباطات در تمام لایه‌های بانک	Information4
پذیرش	۰/۷۴۲	۰/۸۹۰	۰/۷۵۹	۰/۵۷۶	عدم اثربخشی کافی رویه‌های آگاه ساختن کارکنان به وظایف و مسئولیت‌های کنترلی	Information5
پذیرش	۰/۷۵۸	۰/۸۹۴	۰/۷۷۷	۰/۶۰۳	نبود سامانه برخط برای اطمینان از کنترل اسناد حسابداری طبق ضوابط و مقررات	Information6
پذیرش	۰/۷۶۶	۰/۹۰۵	۰/۷۸۶	۰/۶۰۸	نبود سامانه برخط برای اطمینان از رعایت ضوابط و دستورالعمل‌ها توسط رؤسا، معاونین و مدیران شعب و ستاد	Information7
پذیرش	۰/۷۶۶	۰/۸۹۹	۰/۷۸۴	۰/۶۱۶	عدم به‌کارگیری کانال‌های ارتباطی اثربخش برای گزارش‌دهی تخلفات احتمالی	Information8
پذیرش	۰/۷۱۰	۰/۸۶۵	۰/۷۲۵	۰/۵۳۸	فقدان شبکه ارتباطی اثربخش برای دریافت بازخورد مناسب از اشخاص برون‌سازمانی	Information9
پذیرش	۰/۷۲۸	۰/۸۷۸	۰/۷۴۴	۰/۵۶۲	خلأ رویه‌های نظارت مدیریت ارشد بر گزارشگری برون‌سازمانی	Information10

نتایج میانگین فازی و غربالگری نظرات خبرگان
درخصوص ضعف‌های بُعد فعالیت‌های پایشی در
نگاره ۸ ارائه شده‌اند. همان‌گونه که مشاهده می‌شود
همه ضعف‌های شناسایی‌شده در این بُعد به دلیل
اینکه امتیاز بیشتری از ۰/۷ کسب کردند، از دیدگاه
خبرگان پذیرفته شد.

نگاره ۸. نتایج حاصل از غربالگری ضعف‌های بُعد فعالیت‌های پایشی

Table 8. The results of screening the weaknesses of the dimension of monitoring activities

ضعف	مقدار قطعی	میانگین فازی نظرات			ضعف	نماد
		کران بالا	مقدار محتمل	کران پایین		
پذیرش	۰/۷۰۵	۰/۸۶۰	۰/۷۱۸	۰/۵۳۶	عدم تعریف و برجسب‌گذاری سنجه‌های حیاتی و در نظر گرفتن اقدامات نظارتی ویژه در صورت عبور هر سنجه از مرز بحرانی	Monitoring1
پذیرش	۰/۷۲۴	۰/۸۶۹	۰/۷۴۰	۰/۵۶۲	عدم تعیین معیارها و استانداردهای ارزیابی ساختار کنترل‌های داخلی	Monitoring2
پذیرش	۰/۷۲۵	۰/۸۷۵	۰/۷۴۳	۰/۵۵۷	نبود پویایی، جامعیت و اثربخشی در طراحی و اجرای رویه‌های نظارتی	Monitoring3
پذیرش	۰/۷۶۰	۰/۸۹۴	۰/۷۸۰	۰/۶۰۵	چیدمان ناهمگون و نامتناسب کارکنان بخش حسابرسی داخلی از لحاظ ترکیب دانش و مهارت	Monitoring4

نماد	ضعف	میانگین فازی نظرات			مقدار قطعی	ضعف
		کران پایین	مقدار محتمل	کران بالا		
Monitoring5	عدم تناسب برنامه جامع واحد حسابداری و بازرسی با ریسک فعالیت‌های بااهمیت	۰/۵۷۹	۰/۷۶۲	۰/۸۹۴	۰/۷۴۵	پذیرش
Monitoring6	نبود رویه مشخص برای پیگیری گزارش‌های دریافتی از اشخاص برون‌سازمانی	۰/۵۳۴	۰/۷۲۳	۰/۸۶۶	۰/۷۰۸	پذیرش
Monitoring7	عدم تدوین فرآیند مؤثر برای پیگیری توصیه‌های واحدهای حسابداری داخلی و بازرسی	۰/۵۷۴	۰/۷۵۰	۰/۸۷۷	۰/۷۳۴	پذیرش
Monitoring8	هم‌پوشانی در وظایف واحدهای نظارتی	۰/۵۷۶	۰/۷۵۳	۰/۸۸۳	۰/۷۳۷	پذیرش
Monitoring9	محدودبودن فعالیت‌های نظارتی به اجرای رویه‌های سنتی	۰/۶۰۳	۰/۷۶۹	۰/۸۸۳	۰/۷۵۱	پذیرش

نتایج آزمون تحلیل عاملی تأییدی

درنهایت، معناداری کل الگوی پژوهش و صحت خوشه‌بندی ضعف‌ها (متغیرهای قابل مشاهده) با آزمون تحلیل عاملی تأییدی بررسی شد. بار عاملی نشان‌دهنده میزان همبستگی هر متغیر قابل مشاهده با متغیر مکنون است. نتایج حاصل از تحلیل عاملی تأییدی در نگاره ۹ ارائه شده‌اند. هرچه بار عاملی بزرگ‌تر و به عدد یک نزدیک‌تر باشد، یعنی متغیر مشاهده‌شده بهتر می‌تواند متغیر مکنون را تبیین کند. براساس نتایج

ارائه‌شده در نگاره ۹، بار عاملی همه گویه‌های تأییدشده خبرگان، بزرگ‌تر از ۰/۵ بوده و مطلوب است. همچنین، در تمامی موارد بزرگ‌تر از مقدار بحرانی ۱/۹۶ است و بر این اساس، معناداری بارهای عاملی مشاهده‌شده در سطح ۰/۰۵ تأیید می‌شود. با توجه به اینکه آماره t برای همه شاخص‌ها بیشتر از مقدار ۱/۹۶ به دست آمده، رابطه بین همه گویه‌ها با ابعاد مرتبط (متغیرهای مکنون) معنادار بوده است و می‌توان نتیجه گرفت گویه‌ها تبیین‌کننده مناسبی برای ابعاد هستند.

نگاره ۹. نتایج حاصل از نتایج حاصل از تحلیل عاملی تأییدی گویه‌های پژوهش

Table 9. The results of the confirmatory factor analysis of the research items

وضعیت	مقدار احتمال	آماره t	انحراف استاندارد	بار عاملی	نماد شاخص
پذیرش	۰/۰۰۰	۱۲/۸۳۳	۰/۰۵۷	۰/۷۳۴	Environment1
پذیرش	۰/۰۰۰	۹/۷۸۸	۰/۰۶۵	۰/۶۴۱	Environment3
پذیرش	۰/۰۰۰	۱۰/۰۹۹	۰/۰۶۷	۰/۶۷۷	Environment4
پذیرش	۰/۰۰۰	۱۴/۹۴۷	۰/۰۴۹	۰/۷۲۶	Environment5
پذیرش	۰/۰۰۰	۹/۸۷۶	۰/۰۶۷	۰/۶۵۷	Environment6
پذیرش	۰/۰۰۰	۱۲/۱۳۳	۰/۰۵۸	۰/۷۰۳	Environment7
پذیرش	۰/۰۰۰	۱۱/۶۵۹	۰/۰۵۷	۰/۶۷۰	Environment9
پذیرش	۰/۰۰۰	۱۱/۲۶۴	۰/۰۵۹	۰/۶۶۸	Environment11
پذیرش	۰/۰۰۰	۱۰/۵۱۸	۰/۰۶۴	۰/۶۷۳	Environment12
پذیرش	۰/۰۰۰	۱۴/۷۴۱	۰/۰۴۷	۰/۶۹۹	Environment13

نماد شاخص	بار عاملی	انحراف استاندارد	آماره t	مقدار احتمال	وضعیت
Environment14	۰/۷۵۲	۰/۰۵۸	۱۲/۹۱۳	۰/۰۰۰	پذیرش
Environment15	۰/۷۹۵	۰/۰۴۹	۱۶/۳۵۶	۰/۰۰۰	پذیرش
Assessment1	۰/۶۷۰	۰/۰۶۱	۱۱/۰۴۹	۰/۰۰۰	پذیرش
Assessment2	۰/۷۰۳	۰/۰۴۷	۱۴/۹۲۷	۰/۰۰۰	پذیرش
Assessment3	۰/۶۹۲	۰/۰۶۱	۱۱/۲۷۰	۰/۰۰۰	پذیرش
Assessment4	۰/۸۰۲	۰/۰۴۰	۲۰/۱۰۴	۰/۰۰۰	پذیرش
Assessment6	۰/۷۲۰	۰/۰۵۲	۱۳/۹۵۹	۰/۰۰۰	پذیرش
Assessment7	۰/۶۲۸	۰/۰۶۴	۹/۸۰۹	۰/۰۰۰	پذیرش
Assessment8	۰/۴۶۴	۰/۰۵۶	۱۱/۵۲۸	۰/۰۰۰	پذیرش
Assessment9	۰/۶۷۱	۰/۰۶۱	۱۱/۰۴۸	۰/۰۰۰	پذیرش
Assessment10	۰/۷۱۵	۰/۰۴۳	۱۶/۷۷۳	۰/۰۰۰	پذیرش
Assessment11	۰/۷۴۶	۰/۰۵۱	۱۴/۵۸۰	۰/۰۰۰	پذیرش
Assessment12	۰/۷۰۱	۰/۰۵۲	۱۳/۵۰۵	۰/۰۰۰	پذیرش
Assessment13	۰/۷۴۷	۰/۰۴۷	۱۵/۷۶۵	۰/۰۰۰	پذیرش
Activities1	۰/۶۹۹	۰/۰۵۰	۱۴/۰۰۱	۰/۰۰۰	پذیرش
Activities2	۰/۶۹۴	۰/۰۵۵	۱۲/۷۲۸	۰/۰۰۰	پذیرش
Activities3	۰/۶۸۸	۰/۰۴۶	۱۵/۰۸۸	۰/۰۰۰	پذیرش
Activities4	۰/۷۵۱	۰/۰۴۶	۱۶/۲۵۰	۰/۰۰۰	پذیرش
Activities5	۰/۷۱۰	۰/۰۴۸	۱۴/۷۹۷	۰/۰۰۰	پذیرش
Activities6	۰/۷۰۳	۰/۰۴۷	۱۴/۸۳۴	۰/۰۰۰	پذیرش
Activities7	۰/۶۸۰	۰/۰۴۹	۱۳/۹۷۹	۰/۰۰۰	پذیرش
Activities8	۰/۷۲۰	۰/۰۵۰	۱۴/۵۰۰	۰/۰۰۰	پذیرش
Activities9	۰/۷۲۶	۰/۰۴۷	۱۵/۳۴۳	۰/۰۰۰	پذیرش
Activities10	۰/۶۸۱	۰/۰۴۶	۱۴/۶۵۱	۰/۰۰۰	پذیرش
Activities11	۰/۷۷۹	۰/۰۴۱	۱۹/۰۱۵	۰/۰۰۰	پذیرش
Activities12	۰/۷۰۷	۰/۰۴۲	۱۶/۶۹۰	۰/۰۰۰	پذیرش
Activities13	۰/۶۹۲	۰/۰۵۷	۱۲/۰۸۱	۰/۰۰۰	پذیرش
Activities14	۰/۷۲۲	۰/۰۴۵	۱۵/۸۸۶	۰/۰۰۰	پذیرش
Activities15	۰/۷۳۴	۰/۰۵۳	۱۳/۹۱۵	۰/۰۰۰	پذیرش
Activities16	۰/۷۱۵	۰/۰۴۷	۱۵/۱۵۳	۰/۰۰۰	پذیرش
Activities17	۰/۷۵۵	۰/۰۴۸	۱۵/۷۵۵	۰/۰۰۰	پذیرش
Information1	۰/۷۶۰	۰/۰۳۹	۱۹/۶۶۴	۰/۰۰۰	پذیرش
Information2	۰/۷۷۷	۰/۰۴۲	۱۸/۳۸۷	۰/۰۰۰	پذیرش
Information3	۰/۷۵۷	۰/۰۳۹	۱۹/۵۳۵	۰/۰۰۰	پذیرش
Information4	۰/۷۴۰	۰/۰۴۷	۱۵/۷۳۵	۰/۰۰۰	پذیرش
Information5	۰/۷۹۳	۰/۰۳۷	۲۱/۴۵۸	۰/۰۰۰	پذیرش
Information6	۰/۷۱۴	۰/۰۴۹	۱۴/۵۹۲	۰/۰۰۰	پذیرش
Information8	۰/۷۳۱	۰/۰۵۰	۱۴/۶۴۴	۰/۰۰۰	پذیرش

نماد شاخص	بار عاملی	انحراف استاندارد	آماره t	مقدار احتمال	وضعیت
Information9	۰/۷۴۲	۰/۰۴۸	۱۵/۵۵۷	۰/۰۰۰	پذیرش
Information10	۰/۶۹۴	۰/۰۵۹	۱۱/۷۵۶	۰/۰۰۰	پذیرش
Monitoring1	۰/۷۴۲	۰/۰۵۹	۱۲/۵۲۲	۰/۰۰۰	پذیرش
Monitoring2	۰/۷۸۶	۰/۰۴۳	۱۸/۴۲۴	۰/۰۰۰	پذیرش
Monitoring3	۰/۷۰۵	۰/۰۵۷	۱۲/۳۸۷	۰/۰۰۰	پذیرش
Monitoring4	۰/۷۹۹	۰/۰۴۱	۱۹/۴۲۹	۰/۰۰۰	پذیرش
Monitoring5	۰/۸۳۱	۰/۰۴۲	۱۷/۵۵۸	۰/۰۰۰	پذیرش
Monitoring6	۰/۶۹۲	۰/۰۶۲	۱۱/۱۸۶	۰/۰۰۰	پذیرش
Monitoring7	۰/۷۵۴	۰/۰۴۶	۱۶/۵۰۸	۰/۰۰۰	پذیرش
Monitoring8	۰/۶۷۲	۰/۰۷۲	۹/۳۷۴	۰/۰۰۰	پذیرش
Monitoring9	۰/۶۵۳	۰/۰۶۲	۱۰/۵۳۲	۰/۰۰۰	پذیرش

نتیجه‌گیری

نظام کنترل‌های داخلی، زیربنا و شالوده اصلی نظام راهبری بانک‌ها است و به‌منظور هدایت و نظارت بر فعالیت‌های بانکی در راستای تحقق اهداف آن و شفافیت و پاسخگویی استقرار می‌یابد. باوجود اهمیت و ضرورت کارکرد اثربخش نظام کنترل‌های داخلی در بانک‌ها تا کنون پژوهشی در زمینه شناسایی نقاط ضعف آن در ایران انجام نشده است. بر همین اساس و با توجه به پیامدهایی که در صورت ضعف‌های نظام کنترل‌های داخلی می‌تواند نظام بانکی کشور را تهدید کند، در این پژوهش سعی شد ضعف‌های نظام کنترل‌های داخلی بانک‌های ایران شناسایی شوند و از این طریق، گامی در جهت بهبود عملکرد این نظام برداشته شود.

به‌منظور دستیابی به هدف پژوهش یعنی شناسایی ضعف‌های نظام کنترل‌های داخلی بانک‌های کشور، در گام نخست به بررسی اسناد حسابرسی عملیاتی بانک‌ها پرداخته شد. سپس مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با خبرگان صورت گرفت تا سایر ضعف‌های مدنظر ایشان شناسایی شود.

درنهایت، نظر و عقیده خبرگان راجع به همه ضعف‌های شناسایی‌شده از طریق پرسشنامه، جمع‌آوری و اجماع خبرگان درخصوص هر یک از گویه‌ها با استفاده از روش دلفی فازی و روایی سازه و صحت خوشه‌بندی با استفاده از تحلیل عاملی تأییدی بررسی شدند.

پرسش اول پژوهش درخصوص ضعف‌های محیط کنترلی بانک‌ها طرح شده است. در این زمینه پس از مرور گزارش‌های حسابرسی عملیاتی بانک‌ها و مصاحبه با خبرگان در مجموع ۱۵ ضعف بااهمیت شناسایی شد. پس از جمع‌آوری نظرات خبرگان از طریق پرسشنامه و بررسی اجماع نظر ایشان با استفاده از روش دلفی فازی مشخص شد ۳ گویه عدم آگاهی کامل کارکنان از مضامین ارزش‌های اخلاقی مندرج در آیین رفتار حرفه‌ای، عدم تعریف روابط مقرر در گزارش‌دهی اعم از رسمی یا غیررسمی و مستقیم یا غیرمستقیم و خلأ سازوکار مرتبط‌کردن استانداردهای صلاحیت با خط‌مشی‌ها و رویه‌های استخدام، آموزش و بازنشستگی، برون‌داد فازی‌زدایی‌شده کمتر از ۰/۷ کسب کردند؛ بنابراین، گویه‌های مذکور از الگو

ارتباطات و فعالیت‌های پایشی بانک‌ها براساس گزارش‌های حسابرسی عملیاتی و مصاحبه با خبرگان شناسایی شدند و نتایج حاصل از غربالگری گویه‌ها با استفاده از روش دلفی فازی نشان دادند تمامی گویه‌ها برون‌داد فازی‌زدایی شده بزرگ‌تر از ۰/۷ کسب کردند و از این رو، براساس دیدگاه خبرگان پذیرفته شدند.

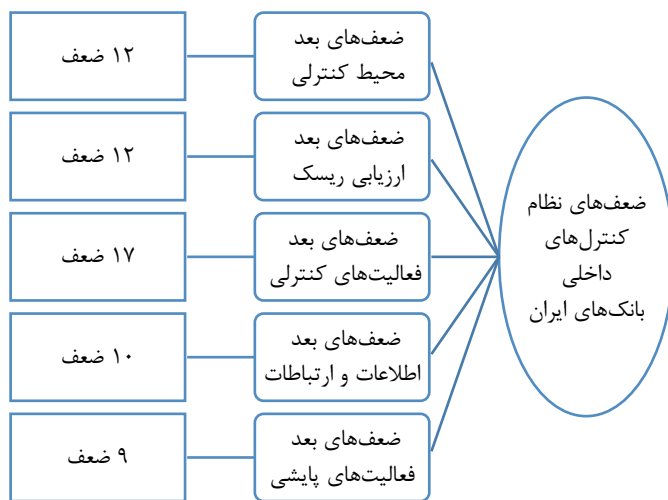
در ادامه پس از مشخص شدن ضعف‌های نظام کنترل‌های داخلی بانک‌های ایران و غربالگری آنها، این عامل‌ها خوشه‌بندی شدند و با استفاده از آزمون تحلیل عاملی تأییدی به ارزیابی روایی صحت خوشه‌بندی پرداخته شد. بر این اساس، بارهای عاملی محاسبه شده ۶۰ عامل باقی‌مانده، بزرگ‌تر از ۰/۵ بودند و مطلوب است.

با توجه به نتایج آزمون‌ها و تحلیل‌های ارائه شده، مجموعه‌ای از مهم‌ترین ضعف‌های نظام کنترل‌های داخلی بانک‌های ایران از منظر خبرگان در قالب ۵ طبقه اصلی و ۶۰ گویه معرفی شد که در قالب شکل ۲ مشاهده می‌شود.

حذف شدند و بقیه گویه‌ها از دیدگاه خبرگان پذیرفته شد.

با توجه به اینکه پرسش دوم به ضعف‌های بُعد ارزیابی ریسک بانک‌ها می‌پردازد، پس از مرور گزارش‌های حسابرسی عملیاتی بانک‌ها و مصاحبه با خبرگان در مجموع، ۱۳ ضعف بااهمیت شناسایی شدند. در ادامه نیز به غربالگری گویه‌های مذکور براساس نظرات خبرگان و با استفاده از روش دلفی فازی پرداخته شد و نتایج نشان دادند برون‌داد فازی‌زدایی شده گویه عدم تعیین دامنه ریسک پذیرفته شده توسط مدیریت و تغییرات احتمالی منجر به تغییر برنامه‌ها کمتر از ۰/۷ است؛ از این رو، صرفاً گویه مذکور از الگو، حذف و بقیه گویه‌ها در الگو لحاظ شدند.

پرسش‌های سوم، چهارم و پنجم پژوهش به ترتیب به ضعف‌های موجود در ابعاد فعالیت‌های کنترلی، اطلاعات و ارتباطات و فعالیت‌های پایشی بانک‌ها مربوط می‌شود. به منظور یافتن پاسخ پرسش‌های اشاره شده، به ترتیب ۱۷، ۱۰ و ۹ ضعف بااهمیت در ابعاد فعالیت‌های کنترلی، اطلاعات و

شکل ۲. الگوی ضعف‌های نظام کنترل‌های داخلی بانک‌های ایران از منظر خبرگان

Figure 2. The pattern of weaknesses in the internal control system of Iranian banks from the perspective of experts

انتصاب در جایگاه‌های حساس و ارزیابی دوره‌ای و گزارشگری تفصیلی واحد منابع انسانی در خصوص میزان انطباق عملکرد استخدام، آموزش و ارتقای کارکنان با شرح وظایف تعیین شده نیز به جذب، توسعه و نگهداری کارکنان با صلاحیت کمک می‌کند.

(۳) به منظور استقرار ساختارها و فرآیندهای مناسب پاسخگویی کارکنان در قبال مسئولیت‌های کنترل‌های داخلی باید دستورالعمل رسمی ارزیابی عملکرد شامل مسئولیت‌های پاسخگویی و انتظارات از کارکنان، شاخص‌های جامع ارزیابی عملکرد برای فعالیت‌ها و مشاغل و مشوق‌ها و اقدامات انضباطی مقتضی برای انجام مسئولیت‌های کنترل‌های داخلی کارکنان تصویب و بازخورد عملکرد آن به صورت مستمر توسط هیئت‌مدیره ارزیابی شود.

(۴) با عنایت به اینکه شناسایی و ارزیابی ریسک‌های مرتبط با اهداف بانک مستلزم تعیین اهداف به طور شفاف است، باید سنجه‌های کمی برای اندازه‌گیری میزان دستیابی به هر یک از اهداف، در نظر گرفته شوند، سطح پذیرفتنی تغییرپذیری هر سنجه، تعیین و طرح راهبردی بانک همراه با شیوه تخصیص منابع و اولویت‌های مصوب تدوین شود.

(۵) مستندسازی و بروزرسانی دوره‌ای بیانیه و خط‌مشی ریسک‌پذیری و حدود ریسک، فرآیندهای رسمی تجزیه و تحلیل ریسک‌ها، رویه‌های مرتبط با تطبیق و حدود آستانه رعایت، فرآیندهای رسمی تجزیه و تحلیل و محاسبه ریسک سبد (پورتفوی)، ضروریاتی

به طور کلی، یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که با وجود اهمیت و ضرورت کارکرد اثربخش نظام کنترل‌های داخلی در صنعت بانکداری و اقدامات اتخاذ شده در این زمینه توسط متولیان امر به ویژه بانک‌ها و بانک مرکزی، در حال حاضر در همه ابعاد پنج‌گانه محیط کنترلی، ارزیابی ریسک، فعالیت‌های کنترلی، اطلاعات و ارتباطات و فعالیت‌های پیشی، ضعف‌های بااهمیتی وجود دارد که توجه و اهتمام بیشتر گروه‌های ذی‌ربط را به منظور اصلاح ضعف‌های شناسایی شده و به تبع آن، بهبود وضعیت و عملکرد نظام کنترل‌های داخلی بانک‌ها می‌طلبد.

طبق یافته‌های این پژوهش که ضعف‌های موجود در نظام کنترل‌های داخلی بانک‌های ایران را مشخص کرده است، پیشنهادهایی به شرح ذیل ارائه می‌شوند:

(۱) با توجه به اینکه هیئت‌مدیره مسئولیت نظارت عالی بر رعایت الزامات قانونی و مقرراتی، اجرای خط‌مشی‌ها و دستیابی به اهداف راهبردی بانک را بر عهده دارد، تدوین و استقرار رویه‌های نظارت هیئت‌مدیره بر فرآیندها و دستورالعمل‌های کاری و پیاده‌سازی سیستم خودکار نظارت پیش از رخداد به هیئت‌مدیره در ایفای مسئولیت‌های نظارتی کمک می‌کند.

(۲) به منظور جذب، توسعه و نگهداری کارکنان با صلاحیت مطابق با اهداف سازمانی باید خط‌مشی‌ها و شیوه‌های مرتبط با جذب، آموزش، هدایت، ارزیابی و حفظ کارکنان توسط واحد منابع انسانی به صورت منظم به روزرسانی شود. تعیین معیارهای چرخش کارکنان و

۹) به منظور تبادل اطلاعات ضروری مربوط به نظام کنترل‌های داخلی به‌طور درون‌سازمانی و برون‌سازمانی توصیه می‌شود بسترهای لازم برای استفاده اثربخش از کانال‌های گزارش‌دهی تخلفات احتمالی و دریافت بازخورد استقرار یابد.

۱۰) تدوین و انجام ارزیابی‌های مستمر و موردی که از طریق تدوین و پیاده‌سازی دستورالعمل جامع ارزیابی شاخص‌های سلامت بانک، ارزیابی منظم شاخص‌های شناخت وضعیت فعلی نظام کنترل‌های داخلی و به‌کارگیری برنامه کاربردی پایش خودکار نظام کنترل‌های داخلی و داشبورد نظارتی، محقق می‌شود.

۱۱) نظام کنترل‌های داخلی بانک‌ها باید از فرایندهای ارزیابی و گزارشگری ناکارآمدی‌ها برخوردار باشد. در این زمینه، اقداماتی نظیر تدوین و اجرای دستورالعمل ناظر بر گزارشگری ناکارآمدی‌های نظام کنترل‌های داخلی، رویه‌های پیگیری گزارش‌های دریافتی از اشخاص برون‌سازمانی و توصیه‌های واحد حسابرسی داخلی راهگشا است.

محدودیت‌های پژوهش

با وجود آنکه این پژوهش با هدف شناسایی ضعف‌های نظام کنترل‌های داخلی بانک‌های ایران اجرا شد و می‌تواند برای متولیان و نهادهای ذی‌ربط سودمند واقع شود، با برخی محدودیت‌ها نیز مواجه است که از جمله آنها به موارد ذیل اشاره می‌شود:

۱) به‌طور کلی، قابلیت تعمیم یافته‌ها و نتایج به موقعیت‌ها و شرایط دیگر در پژوهش‌های کیفی، با محدودیت‌هایی همراه است. همچنین، از

است که به‌منظور شناسایی و ارزیابی ریسک‌ها باید مورد توجه قرار گیرند.

۶) به منظور کاهش ریسک‌ها به بانک‌ها پیشنهاد می‌شود ضمن پیاده‌سازی نظام جامع رسیدگی به جزئیات مبادلات، فعالیت‌ها و ستانده‌های مدل‌های مدیریت ریسک و برنامه آزمون فعالیت‌های کنترلی، زمینه لازم را برای تفکیک کامل وظایف و همچنین، کنترل کامل فعالیت‌ها و عملکرد شعب به‌صورت سیستمی و رعایت اثربخش بودجه فراهم کنند.

۷) در راستای استقرار مطلوب فعالیت‌های کنترلی عمومی مرتبط با فناوری لازم است برنامه مدیریت امنیت سیستم‌های اطلاعاتی و طرح تداوم فعالیت و مدیریت بحران به‌صورت کامل، پیاده‌سازی و کنترل‌های داخلی مرتبط با فعالیت‌های برون‌سپاری شده به‌طور ویژه از طریق رویه‌های نظارتی پیاده‌سازی و ارزیابی شوند.

۸) یکی از الزامات استقرار نظام کنترل‌های داخلی در بانک‌های کشور، شناسایی، ایجاد و به‌کارگیری اطلاعات باکیفیت و لازم برای حمایت از نظام کنترل‌های داخلی است. اقداماتی که به این منظور باید صورت گیرد، شامل تدوین رویه‌های شناسایی اطلاعات موردنیاز و تدوین الزامات اطلاعاتی و رویه‌های اشتراک‌گذاری داخلی اطلاعات و همچنین، پیاده‌سازی مدل اطلاعاتی یکپارچه و مدل تعاملی ارتباط بین سیستم‌ها و سیستم متمرکز و به‌روز برای استخراج همه اطلاعات و گزارش‌های موردنیاز مدیریت در شعب و ستاد است.

افشا و همچنین، اظهارنظر حسابرسان مستقل در خصوص صورت‌های مالی بررسی شود.

یادداشت‌ها

- 1- Securities and Exchange Commission (SEC)
- 2- Turnbull
- 3- Risk Based Supervision
- 4- Supervisory Review and Evaluation Process (SREP)
- 5- Internal Capital Adequacy Assessment Process (ICAAP)

۶- سند اصول اساسی برای نظارت بانکی مؤثر (Core

Principles for Effective Banking

Supervision)، شامل حداقل استانداردها در زمینه

نظارت احتیاطی بر بانک‌ها و نظام بانکداری است که

کمیته نظارت بانکی بال نخستین سند آن را در سال

۱۹۹۷ منتشر و در اکتبر سال ۲۰۰۶ بازنگری کرد. در

پرتو نقایص آشکار شده پس از بحران، در سال ۲۰۱۰

کمیته مذکور، اصول اساسی را به‌عنوان بخشی از

فرآیند کلی تلاش جهانی برای تقویت عملکرد

نظارتی و مدیریت ریسک بازنگری کرد. بانک

مرکزی این سند را طی بخشنامه شماره ۹۳/۳۳۰۴۶۲

مورخ ۱۳۹۳/۱۲/۰۹ ترجمه کرد و در دسترس قرار

داد.

- 7- Baugh
- 8- downside (upside) risk-taking
- 9- AlSharif
- 10- Al-Slehat
- 11- Koutoupis
- 12- Malisiovas
- 13- Gündoğdu
- 14- Fuzzy Delphi Method
- 15- Triangular Fuzzy Number (TFN)
- 16- Aggregation
- 17- Defuzzification
- 18- center of area
- 19- Threshold
- 20- Confirmatory Factor Analysis (CFA)
- 21- Exploratory Factor Analysis (EFA)

محدودیت‌های دیگر پژوهش‌های کیفی، احتمال تفسیرهای مختلف از یافته‌های به‌دست‌آمده است.

(۲) پرسشنامه دارای محدودیت ذاتی است و همواره

احتمال نوعی قضاوت و سوگیری پاسخ‌دهندگان

وجود دارد؛ بنابراین، به دلیل استفاده از پرسشنامه

به‌عنوان یکی از ابزارهای گردآوری داده‌ها، پژوهش

حاضر نیز از این محدودیت مستثنی نیست.

(۳) انجام تعداد پژوهش‌های محدود در زمینه موضوع

تحقیق، یکی از محدودیت‌ها و مشکلات اجرای

تحقیق محسوب می‌شود.

پیشنهادهایی برای پژوهش‌های آتی

براساس نتایج مطالعه حاضر، موضوعات ذیل برای

پژوهش‌های آتی پیشنهاد می‌شوند:

(۱) با توجه به تأثیری که ضعف‌های نظام کنترل‌های

داخلی می‌تواند بر سلامت بانک‌ها داشته باشد،

پیشنهاد می‌شود به‌منظور تبیین بهتر اهمیت رفع این

ضعف‌ها، تأثیر آن بر شاخص‌های سلامت بانک‌های

کشور آزمون شود.

(۲) باوجود تلاش‌ها و اقداماتی که تا کنون در زمینه

تقویت نظام کنترل‌های داخلی بانک‌ها صورت

پذیرفته است، نتایج این پژوهش حاکی از وجود

ضعف‌های بااهمیت در این نظام است. بر این

اساس، پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های آتی، موانع

استقرار نظام کنترل‌های داخلی اثربخش و همچنین

راهکارهای غلبه بر آنها شناسایی و معرفی شوند.

(۳) با توجه به اینکه یکی از پیامدهای عملکرد مطلوب

نظام کنترل‌های داخلی، ارتقای کیفیت گزارشگری

است، در پژوهش‌های آتی، تأثیر ضعف‌های موجود

در نظام کنترل‌های داخلی بانک‌ها بر رتبه کیفیت

منابع

- ابارشی، احمد و سید یعقوب حسینی. (۱۳۹۱). *مدل‌سازی معادلات ساختاری*. تهران: جامعه‌شناسان.
- احمدی، علی، احمدی جشفقانی حسین‌علی و اصغر ابوالحسنی هستیانی. (۱۳۹۵). تأثیر ریسک اعتباری بر عملکرد نظام بانکی ایران: مطالعه بین بانکی با رویکرد PANEL VAR. اقتصاد مالی، ۱۰(۳۴)، ۱۳۱-۱۵۲.
- ازوجی، علاءالدین و سیما تمنایی‌فر. (۱۳۸۹). بررسی اثرات توسعه واسطه‌گری های مالی بر رشد اقتصادی ایران، رویکرد ترکیبی با استفاده از الگوی خودهمبسته با وقفه توزیع (ARDL). *پژوهش‌های پولی - بانکی*، ۲(۶)، ۶۹-۱۰۸.
- اسماعیلی، مهدی. (۱۳۹۴). *روش تحقیق با رویکردی بر پایان‌نامه‌نویسی و مقاله‌نویسی*. تهران: آتی‌نگر.
- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران. (۱۳۸۵). *چارچوبی برای نظام‌های کنترل داخلی در واحدهای بانکی*.
- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران. (۱۳۸۶). *رهنمودهایی برای نظام مؤثر کنترل‌های داخلی در مؤسسات اعتباری*.
- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران. (۱۳۹۳). *اهداف، سیاست‌ها و برنامه‌های بانک مرکزی در راستای اجرایی کردن سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی*.
- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران. (۱۳۹۶). *رهنمودهای اصول حاکمیت شرکتی برای بانک‌ها*.
- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران. (۱۳۹۶). *دستورالعمل حداقل الزامات ناظر بر کنترل داخلی در مؤسسات اعتباری*.
- پاشایی زاد، حسین. (۱۳۸۶). *نگاهی اجمالی به روش دلفی*. پیک نور، ۶(۲)، ۶۳-۷۹.
- توانگر حمزه کلایی، افسانه و مهدی اسکافی اصل. (۱۳۹۷). ارتباط بین قدرت مدیر عامل، ویژگی‌های کمیته حسابرسی و کیفیت کنترل داخلی. *پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی*، ۱۰(۳۸)، ۱۸۷-۲۰۷.
- جامعی، رضا. کولی‌وند، زهره. و نیلوفر محمدی کلاره. (۱۳۹۹). بررسی رابطه بین ضعف کنترل داخلی و حق‌الزحمه حسابرسی با تأکید بر ارتباطات سیاسی در شرکت‌های پذیرفته‌شده بورس اوراق بهادار تهران. *پژوهش‌های حسابداری مالی*، ۱۲(۴۴)، ۹۹-۱۱۴.
- حاجی‌ها، زهره و سهیلا محمدحسین نژاد. (۱۳۹۴). عوامل تأثیرگذار بر نقاط ضعف با اهمیت کنترل داخلی، پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی، ۲۶، ۱۱۹-۱۳۷.
- حیبی، آرش. ایزدیار، صدیقه و اعظم سرافرازی. (۱۳۹۳). *تصمیم‌گیری چند معیاره فازی*. رشت: کتیبه گیل.
- حضور، محمدجواد، کرد، عزیز و مجید گلدوست. (۱۳۹۴). بررسی عوامل مؤثر بر بروز نارسایی در سیستم کنترل‌های مالی دستگاه‌های اجرایی. *دانش حسابرسی*، ۱۵(۵۹)، ۱۹-۴۲.
- دانایی‌فرد، حسن، الوانی، سیدمهدی و عادل آذر. (۱۳۹۶). *روش‌شناسی پژوهش کیفی در مدیریت: رویکردی جامع*. تهران: اشراقی، صفار.

هشداردهنده وجود مشکلات کنترل داخلی در مؤسسات غیرانتفاعی. پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی، ۲۶، ۸۶-۶۷.

نصراللهی، علی. (۱۳۹۴). اثربخشی حسابرسی داخلی در بهبود کنترل داخلی با تأکید بر کاهش تقلب در بانک ملی ایران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشکده مدیریت و حسابداری دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی.

نوربخش، ایمان. (۱۳۹۷). مدیریت ریسک در نظام بانکی. نماینده بانک: <http://www.namayebank.ir/news/sarmaghale/20113616535582>

هومن، حیدرعلی. (۱۳۹۳). شناخت روش علمی در علوم رفتاری. تهران: سمت.

References

- Abarshi, A., & Hosseini, S. Y. (2011). *Structural equation modeling*. Tehran: Sociologists [In Persian].
- Ahmadi, A., Ahmadi, J. H. A., & Abolhasani Hestiani, A. (2016). The Impact of Credit Risk on the Banking System's Performance: (PANEL VAR Approach). *Financial Economics*, 10(34), 131-152 [In Persian].
- AlSharif B. M., & Al-Slehat, Z. A. (2021). The effect of internal control on the competitive advantage of the bank. *International Journal of Business and Management*, 14(9), 91-104.
- Arab, R., Rezaei Monfared, M., gholamrezapoor, M., & amirnia, N. (2020). Analyzing the Input-Process-Output Theory in Explaining the Impact of Boardroom Education on the Weaknesses of Internal Controls. *Financial Accounting Knowledge*, 7(2), 109-128 [In Persian].
- Arndorfer, I., & Minto, A. (2015). Utrecht University, financial stability institute. The Four Lines of Defence, Occasional Paper No 11.
- Arwinge, O. (2013). *Internal control: A study of concepts and themes.*, First 1th Edition.,

ذبیح‌زاده، عبدالله، پورآقاجان، عباسعلی، رضانی، جواد و محمدمهدی عباسیان. (۱۳۹۹). طراحی مدل رتبه‌بندی عوامل مؤثر بر سیستم کنترل داخلی با رویکرد مدل هوشمند ترکیبی. *دانش حسابرسی* ۲۰(۸۰)، ۴۲۵-۳۸۳.

ساعدی، رحمان و محسن دستگیر. (۱۳۹۶). تأثیر ضعف کنترل‌های داخلی و شکاف سهامداران کنترلی بر کارایی سرمایه‌گذاری شرکت‌های پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران. *پژوهش‌های حسابداری مالی*، ۹(۳۴)، ۳۸-۱۷.

صبری، رضا. (۱۳۹۳). ضرورت ارزیابی و گزارشگری کنترل‌های داخلی در بانک‌ها و مؤسسات اعتباری. *دنیای اقتصاد*، ۳۱۶۷.

طاهری، اصغر، شاه‌مرادی، نسیم و محمود معین‌الدین. (۱۳۹۷). شناسایی شکاف بین وضع موجود و سطح مطلوب ساختار کنترل‌های داخلی دستگاه‌های اجرایی استان فارس. *دانش حسابرسی*، ۱۸(۷۰)، ۱۳۰-۱۰۵.

عرب، روح‌اله، رضایی منفرد، مریم. غلامرضا پور، محمد و نرجس امیرنیا. (۱۳۹۹). واکاوی نظریه درونداد - فرآیند - برون‌داد در تبیین تأثیر سطح تحصیلات اعضای هیئت‌مدیره بر ضعف کنترل‌های داخلی. *دانش حسابداری مالی*، ۷(۲۵)، ۱۰۹-۱۲۸.

عطائی، محمد. (۱۳۹۴). *تصمیم‌گیری چندمعیاره فازی*. شاهرود: انتشارات دانشگاه شاهرود.

فلیحی، نعمت و ریحانه بخارایی. (۱۳۹۴). بررسی اثر عمق مالی بر رشد اقتصادی در ایران. *اقتصاد مالی*، ۱۱(۳۸)، ۶۳-۸۰.

ملکیان، اسفندیار، توکل‌نیا، اسماعیل و منصور خواجه‌وند. (۱۳۹۴). *شناسایی علائم*

- Central bank of Islamic Republic of Iran. (2016). *Corporate governance principles guidelines for banks* [In Persian].
- Central bank of Islamic Republic of Iran. (2016). *Guidelines for the minimum requirements for internal control in credit institutions* [In Persian].
- Chen, G. Z., & Keung, E. C. (2016). Corporate diversification, institutional investors and internal control quality. *Journal of Accounting & Finance*, 58(3), 751-786.
- Chen, Y., Eshleman, J., & Soileau, J. (2016). Board gender diversity and internal control weaknesses. *Journal of Advances in Accounting*, 33, 11-19.
- Chiu, I. H. (2015). *Regulating (from) the inside: The legal framework for internal control in banks and financial institutions*. Oxford: Hart Publishing.
- Cho, M., & Chung, K. (2016). The effect of commercial banks' internal control weaknesses on loan loss reserves and provisions. *Journal of Contemporary Accounting & Economics*, 12(1), 61-72.
- Committee of European Banking Supervisors (CEBS) (2006). *Guidelines on the application of the supervisory review process under pillar 2*. London.
- Committee of European Banking Supervisors (CEBS) (2010). *Consultation paper on the guidebook on internal governance*. London.
- Committee of Sponsoring Organisations of the Treadway Commission, (2013). *Internal control-integrated framework. [Electronic version] as viewed on www.ic.org*.
- Danaeifard, H., Elwani, S. M., & Azar, A. (2016). *Qualitative research methodology in management: a comprehensive approach*. Tehran: Ishraqi, Safar [In Persian].
- Donelson, D. C., Ege, M. S., & McInnis, J. M. (2017). Internal control weaknesses and financial reporting fraud. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 36(3), 45-69.
- Esmaili, M. (2014). *Research method with an approach to thesis writing and essay writing*. Tehran: Atinegar [In Persian].
- Falihi, N., & Bokharai, R. (2014). Investigating the effect of financial depth New York: Springer Science & Business Media.
- Atai, M. (2014). *Fuzzy multi-criteria decision making*. Shahrood: Shahrood University Press [In Persian].
- Azvaji, A., & Tamnaifar, S. (2009). Investigating the effects of the development of financial intermediation on Iran's economic growth, a mixed approach using the autocorrelation model with distribution lag (ARDL). *Monetary and Banking Research*, 2(6), 108-69 [In Persian].
- Basel Committee on Banking Supervision (BCBS) (1998). *Framework for internal control systems in banking organization*. Switzerland: Basle.
- Basel Committee on Banking Supervision (BCBS) (2010a). *Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking systems*. Switzerland: Basle.
- Basel Committee on Banking Supervision (BCBS) (2010b). *Principle for enhancing corporate governance*. Switzerland: Basel.
- Basel Committee on Banking Supervision (BCBS) (2011). *Core principles for effective banking supervision*. Basle: Consultative Document.
- Basel Committee on Banking Supervision (2015). *Corporate governance principles for banks*. Switzerland: Basel.
- Baugh, M., Ege, M. S., & Yust, C. G. (2021). Internal control quality and bank risk-taking and performance. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 40(2), 49-84.
- Bojadziev, George, & Bojadziev, Maria. (2007). *Fuzzy logic for business, finance and management*. Singapore: World Scientific Publishing.
- Central bank of Islamic Republic of Iran. (2004). *A framework for internal control systems in banking units* [In Persian].
- Central bank of Islamic Republic of Iran. (2005). *Guidelines for an effective system of internal controls in credit institutions* [In Persian].
- Central bank of Islamic Republic of Iran. (2013). *The goals, policies and plans of the central bank in order to implement the general policies of the resistance economy* [In Persian].

- Kendrick, M. Turnbull Report (19992000). Internal control: Guidance for directors on the combined code (The Turnbull Report). UK: Institute of Chartered Accountants in England and Wales.
- Koutoupis, A. G., & Malisiovas T. (2021). The effects of the internal control system on the risk, profitability, and compliance of the U.S. banking sector: A quantitative approach. *International Journal of Finance and Economics*, 26, 1-15.
- Lartey, P. Y., Kong, Y., Bah, F. B. M., Santosh, R. J., & Gumah, I. A. (2020). Determinants of internal control compliance in public organizations; using preventive, detective, corrective and directive controls. *International Journal of Public Administration*, 43(8), 711-723.
- Malekian, E., Tavakolnia, E., & Khajevand, M. (2014). Identifying warning signs of internal control problems in non-profit organizations. *Financial Accounting and Audit Research*, 26, 67-86 [In Persian].
- Moeller, R. (2013). Executive's guide to Coso internal controls. United States: Wiley & Sons.
- Nasrollahi, A. (2014). *The effectiveness of internal audit in improving internal control with an emphasis on reducing fraud in Melli Bank of Iran*. Master's thesis of the Faculty of Management and Accounting, Islamic Azad University, Central Tehran Branch [In Persian].
- Noorbakhsh, I. (2017). Risk management in the banking system. Bank profile: <http://www.namayebank.ir/news/sarmaghale/20113616535582> [In Persian].
- Pashaizad, H. (2007). An overview of the Delphi method. *Pake Noor*, 6(2), 63-79 [In Persian].
- Pfister, Jan. (2009). Managing organizational culture for effective internal control: From practice to theory (contributions to management science). Zurich: Physica.
- Rameli, M., Mohd-Sanusi, Z., Mat-Isa, Y., & Omar, N. Yusarina, M. Normah O. (2013). Fraud occurrences in bank branches: The importance of internal control and risk management. The 5th International Conference on Financial Criminology (ICFC) "Global Trends in Financial Crimes in the New Economies."
- Sabri, R. (2013). The necessity of evaluating and reporting internal controls in banks on economic growth in Iran. *Financial Economics*, 11(38), 63-80 [In Persian].
- Floyd, F. J., & Widaman, K. F. (1995). Factor analysis in the development and refinement of clinical assessment instruments. *Journal of Psychological Assessment*, 7(3), 286-299.
- Graham, L. (2015). Internal control audit and compliance. New Jersey: Wiley.
- Gündoğdu, A.yse, Dinç, Y.usuf, Hayali, A.yşe, Sarılı, S.elin, & Dizman, A.rzu Seçil. (2013). The importance of internal control system in banking sector: - Evidence from Turkey. Finance and Economics Conference. Lupcon Center for Business Research, Frankfurt Am Main.
- Habibi, A., Izdiyar, S., & Sarafrazi, A. (2014). *Fuzzy multi-criteria decision making*. Rasht: Gil inscription [In Persian].
- Hajiha, Z., & Mohammad Hossein Nejad, S. (2014). Factors influencing the weaknesses with the importance of internal control, *Financial Accounting and Auditing Research*, 26, 119-137 [In Persian].
- Hooman, H. A. (2013). Knowing the scientific method in behavioral sciences. Tehran: Samt [In Persian].
- Hozoori, M. J., Kurd, A., & Goldost, M. (2014), investigating factors affecting the occurrence of failure in the financial control system of executive bodies. *Auditing Knowledge*, 15(59), 19-42 [In Persian].
- Hsu, T. H., & Yang, T. H. (2000)., Application of fuzzy analytic hierarchy process in the selection of advertising media. *Journal of Management and Systems*, 7(1), 583-599.
- Jamei, R., Koolivand, Z., & Mohamadi Kelareh, N. (2020). The relationship between internal control weaknesses and audit fees with an emphasis on political relations in companies listed in Tehran Stock Exchange. *Financial Accounting Research*, 12(2), 99-114 [In Persian].
- Kanagaretnam, K., Lobo, G., Ma, C., & Zhou, J. (2016). National culture and internal control material weaknesses around the world. *Journal of Accounting, Auditing & Finance*, 31(1), 28-50 .

- Williams, B., Onsmann, A., & Brown, T. (2010). Exploratory factor analysis: A five-step guide for novices. *Australasian Journal of Paramedicine*, 8(3), 1-13.
- Wu, C. H., & Fang, W. C. (2011). Combining the fuzzy analytic hierarchy process and the fuzzy Delphi method for developing critical competences of electronic commerce professional managers. *Quality and Quantity*, 45 (4), 751-768.
- Yong, A. G., & Pearce, S. (2013). A beginner's guide to factor analysis: Focusing on exploratory factor analysis. *Tutorials in Quantitative Methods for Psychology*, 9(2), 79-94.
- Zabihzadeh, A., Pour Aghajan, A. A., Ramezani, J., & Abbasian, M. M. (2019). Designing a rating model of factors affecting the internal control system with a hybrid intelligent model approach. *Auditing Knowledge*, 20(80), 383-425 [In Persian].
- Zhang, X., Li, F., & Ortiz, J. (2021). Internal risk governance and external capital regulation affecting bank risk-taking and performance: Evidence from PR China. *International Review of Economics & Finance*, 74, 276-292.
- and credit institutions. *World Economy*, 3167 [In Persian].
- Saedi, R., & Dastger, M. (2018). The Effect of Internal Control Weakness and Controlling Shareholders' Wedge on Investment Efficiency of Companies Listed on Tehran Stock Exchange. *Financial Accounting Research*, 9(4), 17-38 [In Persian].
- Spencer Pickett, K. H. (2010). *The internal auditing handbook*. Wiltshire: John Wiley & Sons Ltd.
- Sun, Y. (2016). Internal control weakness disclosure and firm investment. *Journal of Accounting, Auditing & Finance*, 31(2), 277-307.
- Taheri, A., Shahmoradi, N., & Moinuddin M. (2017). Identifying the gap between the current situation and the desired level of the structure of internal controls of the executive bodies of Fars province. *Auditing Knowledge*, 18(70), 105-130 [In Persian].
- Tawanger Hamzeh Kalaei, A., & Scafi Asl, M. (2018). The relationship between CEO power, audit committee characteristics and internal control quality. *Financial Accounting and Audit Research*, 10(38), 187-207 [In Persian].